

Чи досить наголошуємо ми позитивні досягнення українського народу? Чи виставлені вони лиш на найбільш примітивні, часто негативні аспекти нашого життя? Чи в лекціях в школах українознавства, чи на пластових сходинах чи просто — в хаті ми показуємо нашим дітям, які великі здобутки української культури, якими вони можуть справді гордитися? Бо ж здаймо собі справу з цього, що лиш національна гордість і викликана цим любов до нашого народу зможе вдержати нашу етнічну групу, а почування меншевартості приведуть до її загрози.

Ми повинні більше звернути уваги на навчання української культури і її здобутків. А в цій ділянці в нас дуже слабо. Підручників з української культури взагалі майже нема, зокрема підручників для молоді. Нема ані історії українського мистецтва, ані історії української науки-техніки для дітей. А це саме ті ділянки, які можуть найбільше спричинитись для вироблення національної гордості.

А гордитись маємо чим. Прочитавши книжку "Більші за королів" ми можемо бути горді й з наших канадських поселенців-піонерів. Книжка описує цих самих людей, що й книжка Мирни Косташ — але ж яка різниця в точці зору! Там, де п. Косташи уболівала над нашими недоліками, Зоня Кейван добачає справжню перлину — здобуток людського духа, не лиш українського, але людського духа взагалі. Вона описує величезну перемогу — перемогу людини над оточенням, над усіма перепонами, над самим собою. Вона бачить бідних, неписьмених, гнаних українських поселенців, які приїхавши в найбільш несприятливі на світі умовини, зуміли в преріях Канади збудувати собі і своїм дітям царство на землі, царство неохопного людського духа над світом, над природою, над своїми ворогами. Царство, якого їм завидують інші народи. І так із найнижчих з найнижчих ці піонери стали "більші за королів".

Чи вперше це? Наш нарід має в собі цю дивну живучість, яка не дала йому загинути, не дивлячись на найбільші труднощі. Не знищили нас ні гунни, ні татари, ні Москва, ні Емські Укази, ні концтабори, ні Сибір, ні Сталін. Як лиш є можливість, чи хоч дрібка можливості, наша культура, наша душа пробуджується, як та квітка навесні. Чи пам'ятаєте, скільки змогли зробити українці-пряшівці за коротесенький час чеської "відлиги"? А їх же була лиш горстка, менше мільйона.

Чи ж дивно, що наші піонери, приїхавши до Канади, змогли перемогти всіх і все?

Перемога наших піонерів, це не лиш перемога українців, але й перемога людського духа взагалі. І от цю перемогу, зумовлену величчю людського духа, описує книжка "Більші за королів". Її варто кожному з нас прочитати. Але варто прочитати й книжку Мирни Косташ. Бо ж вони — лиш інші аспекти цієї самої історичної події.

Бібліографія:

- 1) Михайло Марунчан. **Історія українців Канади**. Вінніпег: УВАН, 1968.
- 2) Всеволод Ісаїв, ред. **Українці в американо-канадському суспільстві**. Джерсі Сіті: Укр. Наук. Інст. при Гарварді і Укр. Соціологічний Інститут, 1976.
- 3) Marunchak, M. H. **The Ukrainian Canadians**. Winnipeg: Ukrainian Free Academy of Sciences, 1970.
- 4) Yuzyk, Paul. **Ukrainian Canadians**. Toronto: Ukr. Can. Business & Prof. Feder., 1967.
- 5) Wojcenko, Ol'ha. **The Ukrainian Canadians**. Winnipeg: Trident Press, 1967.
- 6) Lupul, Manoly, R. Ed. **Ukrainian Canadians, Multiculturalism, and Separatism: An Assessment**. Edmonton: Univ. of Alberta Press, 1978.
- 7) **Ukrainian Canadiana**. Edmonton: Ukr. Women's Assoc. of Canada, 1976.
- 8) Kostash, Myrna. **All of Baba's Children**. Edmonton: Hurtig Publ. 1977.
- 9) Keywan, Zonia and Coles, Martin. **Greater than Kings**. Montreal: Harvest House, 1977.

З М І С Т

Редакційна стаття: Лариса Онишневич — про чергове число	1
Любомир Онишневич: Про новий підхід до журналу	2
Лев Шанновський: У плавильному кітлі	6
Іван Головінський: Етнічні почування молоді	15
Теодосій Самотулна: До питання двомовності	21
Лариса Залесьна-Онишневич: Аспект збереження українськості	33
Радослав Жук: Проект розбудови української діаспорної культури	51
Любомир Онишневич: Аспекти життя українців в Канаді	60

ПЛАСТОВИЙ ШЛЯХ

ОРГАН
ПЛАСТОВОЇ ДУМКИ

ПЛАСТОВИЙ ШЛЯХ
Видає Головна Пластова Булава

PLASTOVY SHLIACH
Виходить що три місяці

Липень-вересень

ч. 58

July-September

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ:

Plastovy Shliakh Magazine
2150 Bloor St. W., Toronto, Ont., Canada — M6S 4V7

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ЦЬОГО ЧИСЛА:

Лариса Залеська-Онишкевич (головний редактор) і Любомир Онишкевич.
Д-р Наталія Пазуняк — мовний редактор.

ПОВІДОМЛЕННЯ

Це число присвячено темі:
Українці в діаспорі

ЗМІСТ

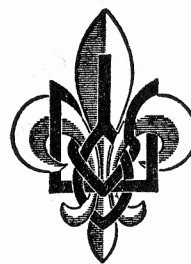
надрукований на 3-ій сторінці обкладинки.

Статті підписані прізвищем, псевдонімом або ініціалами автора висловлюють погляди автора, які не завжди збігаються з думками редакції чи пластового проводу. Редакція застерігає собі право справляти мову, як теж часом скорочувати незамовлені надіслані статті та відсилати авторам до зміни ті листи чи дописи, які — на думку редакції — могли б бути для когось образливими.

Річна передплата від 1 січня 1979 р.: США і Канада \$10.00, Австралія: \$5.00 австр., Австрія: 100 шіл., Аргентина: 10 нових пезів, Бразилія: 200 кр., Бельгія: 150 бел. фр., Великобританія: 2.00 фунти, Німеччина: 12.50 нім. мар., Франція: 15 фр., Швейцарія: 15 шв. фр. Ціна одного числа у США і Канаді — \$2.50.

PLASTOVY SHLIACH — a Ukrainian Quarterly Magazine,
published by PLAST — Ukrainian Youth Ass'n,
2150 Bloor Street West, Toronto, Ontario, Canada — M6S 4V7

Printed by KIEV PRINTERS LTD. — 2466 Dundas St. West, Toronto, Ont., Canada M6P 1W9

ПЛАСТОВИЙ ШЛЯХ

ОРГАН
ПЛАСТОВОЇ ДУМКИ

Торонто — Канада

ч. 3 (58)

Липень-вересень

Це число присвячено темі

УКРАЇНЦІ В ДІАСПОРІ ПРОБЛЕМИ ЕТНІЧНОСТІ ТА ВЖИВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Беручи під увагу клич на цей рік, що його проголосила Головна Пластова Булава, ми тепер підготовляємо окреме число Пластового шляху, що буде присвячене темі:
ВКЛАД ПРАЦІ ПЛАСТУНІВ ДЛЯ ГРОМАДИ

Ми плануємо подати прізвища та опис праці поодиноких пластунів (чи бувших пластунів, осіб вихованих у Пласті від початку його заснування), що тепер живуть або вже від нас відійшли, які вложили помітний вклад праці для громади у таких ділянках як: церковна, громадська, наукова, професійна, пластова і т. д.

Нам потрібно мати такі інформації про заслужених пластунів: ім'я та прізвище, дати життя, дані про освіту (якщо згадана праця пов'язана з професійним вишколом), професія, відзначення чи нагороди професійні, державні, пластові чи т. п. та короткий опис надзвичайної, непересічної праці даної одиниці. Також просимо подавати дати та місце даної активності (напр. голова КУК у місті Х. від 1967-75 рр.; організатор школи українознавства та директор в місті Х. 1957-1974 рр.; станична міста К. в роках 1956-66; зв'язкова та виховниця

юнацтва в місті М., 1967-1977 рр.; голова Медичного Товариства стейтау Н. в роках 1972-77).

Просимо присилити інформації про себе, своїх друзів, знайомих чи членів свого куреня. Короткі чи обширні інформації, чи списки, висилати до 30-го липня 1979 р. на адресу Лариси Онишкевич:

L. Onyshkevych
9 Dogwood Drive
Lawrenceville, NJ 08648 USA

ПРО НОВИЙ ПІДХІД ДО ЖУРНАЛУ

Дорогі Друзі!

Журнал "Пластовий Шлях" був темою широких дискусій на Великій Раді УПС, яка відбулася в Сомервіл, Нью Джерзі, восени 1977-го року. Майже всі дискусанти виявили були велике невдоволення із нашого журналу, зокрема із тематики, яка появлялася на сторінках "Шляху": замість бути "органом пластової думки" і порушувати важливі для Пласту проблеми, сторінки журналу, на жаль, нероз виповнені були дещо сварливими дописами, чи то псевдо-науковими статтями з мовознавства, з дискусіями в безконечність над такими "преважливими" питаннями, як напр. чи має бути "іо", чи "ьо" в назві УПС. Багато дискусантів уважало, що "Пластовий Шлях" взагалі не варто більш видавати. Більшість однак схилилась до думки, що Пластові таки потрібно "офіційного журналу", але треба основно змінити його стиль, характер і тематику, щоб він був корисним для пластового загалу.

В цій справі винесено резолюцію, яка закликає ГПБулаву переміняти "ПШ" на журнал не-періодичний, чи пів-річний, але змінити його стиль із теперішнього, на серію збірників, які подавали б читачам високої якості статті на якусь одну тему в кожному числі. Такі числа мали б мати **вартість** для пластунів, як теж інших читачів — вони мали б бути свого роду малими підручниками, де були б зібрані дописи експертів на дану тему. Теми таких чисел мали б бути зв'язані головню із проблематикою молоді і вихованням молоді.

ГПБулава прийняла цю пропозицію, з тією зміною, що журнал мав би бути періодичним і появлятися щопівроку. Голова ГПБулави покликав з початком 1978-го року на нового редактора пл. сен. Любомира Онишкевича, який хоча й був тоді дуже перевантажений працею, все ж таки дав свою згоду цей пост перейняти, — під умовою, що буде в цьому відповідна співпраця. В січні 1978-го року він виготовив докладний плян журналу, розробив стиль журналу, підібрав співпрацівників і намітив ряд тем на поодинокі числа в майбутньому. Теми, які були запропоновані, включали:

- Питання етнічності й етнічного виховання молоді в діаспорі;
- Ідеологічні основи Пласту;
- Вклад пластунів в українське культурне, політичне й громадське життя;
- Пласт і українська громада в діаспорі;
- Сучасні події в Україні, головню в відношенню до справ молоді, й наше відношення до них;
- Проблематика й методика новацького віку;
- Проблематика й методика юнацького віку;
- Історія пластової організації;
- Проблематика старшого пластунства — студентства;
- Українська культура і її роля в виховному процесі укр. молоді в діаспорі;
- Проблематика УПС — дорослих пластунів;
- Пласт і школи українознавства в діаспорі;
- Пластун в природі.

Це лиш декілька тем, які були намічені новою редакцією, і пляни були навіть розроблені до більшої чи меншої міри. Цей загальний плян представлено було ГПБулаві, яка його одобрила. Нова редакція взялась до праці, зокрема починаючи з першої теми на списку — проблеми етнічності. Число на цю тему мало було появитись в червні 1978-го року. Друге число, на тему "вклад пластунів в укр. громаду" повинно було появитись восени 1978. Намічено було теж редактора на число на тему "сучасні події в Україні".

На жаль, наші пляни не здійснились. Від самого початку нова редакція зустрілась із великими перешкодами. Багато постійних дописувачів журналу відмовилось співпрацювати "з

браку часу". Запрошені до співпраці експерти в різних ділянках або взагалі не хотіли з журналом співпрацювати, або зволікали зі своїми обіцяними статтями. Одним словом виявилось, що журнал навіть у запланованій формі не легко буде видавати. Все, що нам вдалось зробити, це зібрати половину матеріалів, які мали бути ввійти до першого числа нашого журналу, себто матеріали на тему етнічності. Ці матеріали подаємо Вам, дорогі читачі, в цьому числі, хоч спізнено.

При цій нагоді щиро дякуємо всім тим, які допомогли нам в цьому важкому ділі, головню нашим дописувачам-авторам статей, які є так з Пласту, як і з-поза нього.

А Вас, дорогі Читачки й Читачі, закликаємо відгукнутись: чи правильний був наш задум? Чому, на Вашу думку, нам не вдалось його здійснити? Чи бажали б Ви бачити журнал в такому виді? Чи краще продовжувати його так, як він виглядав дотепер? Чи потрібний він для нашої організації взагалі? Чи Ви особисто бажали б йому допомогти? Дорогі Читачі! Майбутнє цього журналу залежатиме від Вашого відгуку.

Тема етнічності

Питання етнічності, це сьогодні підставове питання нашого Пласту. Кожному з Вас, що працює з молоддю, це не новина: Пласт переходить сьогодні кризу в своєму існуванні, кризу, яка загрожує буттю нашої організації. Число новацтва катастрофально меншає. А й ті діти, які до нас приходять, це зовсім інші діти, від тих, яких ми мали в Пласті ще 10 років тому: це ж бо діти батьків, які вже переважно народились і виросли поза межами Рідної Землі.

Молодь ця переважно слабо вже володіє рідною мовою. Для них українська мова, це вже мова друга, навчена; не дивно ж: в них в хаті переважно говориться вже або чисто, або на-пів мовою англійською, чи то німецькою, французькою тощо. Але й відношення їхнє до української культури й всього українського відмінне від відношення старшої генерації. Інакша й їхня система вартостей, стиль життя, розуміння світу і його проблем.

Через це ми маємо ряд конфліктів: поміж старшими виховниками й дітьми, а теж поміж молодими й старшими виховниками. Зрештою — старші виховники щораз то частіше відходять, вмирають, старіються. Нові ж мають новий підхід

до справ, підхід не-ортодоксальний, не раз несприйнятний для старших виховників, а часом такий, що зовсім іде врозріз з пластовою системою.

Як має до цього ставитись Пласт? Чи потрібні зміни? Чи зміни ці мали б бути в методиці, підході, стилі, чи йти глибше в ідеологічні основи Пласту? Як ставитись до проблеми мови? Як і де підняти нових виховників, які б прийшли на зміну генерації, яка відходить? Це все питання, основні для майбутнього нашої організації. Очевидно, ми не можемо й не збираємось відповісти на всі питання тут. Однак, ми хотіли б розвинути дискусію — в першу чергу ради зрозуміння процесів, з якими ми не можемо собі дати ради: що це таке етнічні почуття? Як вони змінюються? Як можна їх контролювати? Який стан сьогодні цих процесів? Як собі дають раду з ними інші етнічні групи? Що може нам поради́ти наука, зокрема соціологія, психологія, історія, етнографія?

Це й була в основному тема цього числа. Статті поміщені тут, це не останнє слово, а лиш деякі думки, кинені на початок дискусії. Маємо надію, що на цю тему відгукнетесь і Ви, Дорогі Читачі, і поділитесь з нами й Вашими думками, Вашим досвідом, Вашим знанням.

Любомир Онишкевич

У ПЛАВИЛЬНОМУ КІТЛІ

або: Не бачить сова, яка вона сама.

*З-поміж нас вийшли, але з-поміж нас не були,
— бо коли б з-між нас були, були б zostалися
з нами, — лише щоб виявилось, що не всі вони
від нас.*

Перше послання Йоана Богослова, 2:19.

Плавильним китлом, або з німецького тиглем називають українські металюрги китли, в яких при дуже високій температурі, витоплюють чи пак плавлять метали. По-англійському, таку посудину називають **melting pot**, але цей термін служить не тільки металургії, але й урядовій національній політиці в ЗСА, оскільки тут, під цим терміном, розуміють таку внутрішню політику уряду ЗСА, що сприяє перетоплюванню різних етнічних груп в американському китлі, тобто створення з усіх етнічних груп одної й неподільної американської нації. Немає потреби доказувати тут, що політика “мельтінг поту”, що його теж називають “перетоплюючим казаном” чи “зварювальним горшком” має на цілі **денаціоналізацію** неанглійських етнічних груп у ЗСА.

Коли ж у ЗСА існують національності й існує принаймні один вид урядової політики, що намагається їх зденаціоналізувати, то мусимо визнати, що в ЗСА існує **національна проблема**, вага якої зовсім не зменшується від того, що існуючі в нашій країні національності називають тут “етнічними групами”. Серед різних етнічних груп, не виключаючи й англосаської групи, немає автохтонного населення ЗСА, бо автохтонне населення цієї країни індіанське, а всі інші прибули сюди у різний час, після “відкриття” Америки, як імігранти. Про походження індіан існують дві теорії: 1) Індіанське населення є корінним населенням Північної, Центральної й Південної Америки; 2) Індіанське населення прибуло до Північної Америки з Сибіру, де ще досі живуть різні племена, близькі індіанам своїм расовим складом і культурою: евенки (тунгузи), лямуті, юкагіри, чукчі, камчадали, коряки. Більше переконливо виглядає мені перша теорія, тому що з сибірського резервуару не

могло вийти стільки індіан, що могли заселити доволі густо обидві Америки. Близьку спорідненість індіанських і сибірських племен слід радше пояснити собі мандрівками індіанських племен з Америки до Сибіру. Не можуть історики погодитися також щодо кількості індіан, які жили на території ЗСА перед “відкриттям” Америки, чи теж напередодні європейської колонізації, напр. в 1600 році. Оцінки істориків тут дуже різні: від 850 тисяч до 12 мільйонів. Правда мусить бути десь посередині.

На цю “відкриту” індіанську землю, в XVI і XVII століттях почали прибувати переселенці, спочатку з Іспанії й Франції, а потім теж з Англії та інших європейських країн. В 1689 році, на території сьогоднішніх ЗСА жило всього 250,000, але в 1754 році їх число зросло до одного мільйона душ. В 1790 році, вже після створення ЗСА, перший федеральний перепис населення в ЗСА виявив три з половиною мільйони населення, в тому 77.0% англійців, 7.4% німців, 4.4% шкотських ірландців, 3.3% голяндців та 7.9% населення інших національностей, в тому 59,557 душ вільних негрів. Негрів-невільників було вже 697,624 душ, але перепис населення їх не охоплював, бо вони людьми не уважались. Також на території тодішніх 13-ти колоній, що створили були ЗСА, не було вже корінного індіанського населення, яке знищено або прогнано з цієї території.

Варто в цьому місці пригадати одну важливу подію, що могла була вирішити національний характер ЗСА на майбутні роки. 1790 р. відбувалася в Філадельфії конституційна конвенція, члени якої намагалися змінити попередню доволі радикальну конституцію стейту Пеннсилванія з 1776 року. Тоді тільки Філадельфія була заселена англійцями й валійцями, але сільськогосподарське запліччя Філадельфії було до тієї міри неанглійське, що навіть перша назва Пеннсилванії була **Нова Швеція**. Пізніше, однак, компактною масою поселилися тут німці, що досі компактно заселяють Пеннсилванію й відомі тут під назвою Пеннсилванія **Dutch** (від німецького **Deutsch**, а не англійського **Dutch**; вони німці, а не голяндці). Німецькі представники висунули були пропозицію, що державною мовою в Пеннсилванії має бути німецька, але ця пропозиція, остаточно, перепала одним голосом і то німецького представника, мабуть перекупленого. Таким чином, на самих початках американської дер-

жовності, цілком мало бракувало для схвалення принципу, що ця держава або її автономні частини не мусить мати англійського характеру, а може мати інший. Цей принцип мав би далекосягле значення в історії ЗСА, але чи в умовах багатонаціональних ЗСА діяв би “плавильний котел”, про це сказати неможливо. Якщо б діяв так, як діє тепер, то нащадки українських емігрантів мусили б німецькою мовою божитися, що це їхня “рідна мова” тому, що вони народилися в Пеннсилванії. Значить, від одного голосу перекупленого перед 200 роками, залежить, якою є “рідна мова” дітей українських матерей. Засаду, що “рідна мова” є мова матері, визнає цілий світ.

В XIX столітті до ЗСА почали прибувати масово також імігранти з інших європейських країн. Спочатку в наслідок великого картопляного голоду в Ірландії (1845-1849) прибули сюди масово імігранти з Ірландії, яка тоді втратила була через голод й еміграцію до ЗСА половину свого населення. Фанатичні католики й націоналісти, ірландці із ЗСА продовжували боротьбу за самостійність Ірландії й оснували тут конспіративний визвольний рух “феніїв” (пізніше відомий як **Сінн Фейн**, що остаточно виборів самостійність для Ірландії). Але, не зважаючи на релігійний і національний фанатизм ірландців, американський “плавильний котел” спричинив великі спустошення серед цієї національної групи. Ірландські громадські організації, які останнім часом дуже пожвавили свою роботу, також у напрямі вивчення ірландської (гельської) мови й висилки молоді на вакації до Ірландії, підрахували, що в ЗСА живе округло 29 мільйонів осіб, що прибули з Ірландії, або їх нащадків, але тільки 16 мільйонів з них (55.2%) почуваються ірландцями і належать до ірландських парафій чи громадських організацій.

У другій половині XIX ст. до ЗСА почали масово прибувати теж імігранти з Росії, Австро-Угорщини, Італії, Німеччини та з інших країн. Міста й містечка ЗСА заповнилися були тоді різнонаціональною масою, що збагатила ЗСА на необхідні кадри для індустріалізації, але денаціоналізуватись не бажала, бо велика більшість цієї маси прагнула тільки заробити гроші в Америці й вертатись додому, на батьківщину. Для цієї мети всюди постали релігійні й національні громади й до цього американський уряд мусів зайняти якесь становище. Так, у

ЗСА з'явився перший варіант теорії про американський “плавильний котел”, що десь, в 1918-1920 роках, уступив місце другому, значно агресивнішому варіантові цієї самої теорії про стоплювання всіх етнічних груп в одному спільному кітлі. Вже в першому варіанті прийнято засаду, що всі імігранти різних етнічних походжень мають стати “американцями” з англійською розмовною мовою, і що з боку держави чи громадських організацій не повинно бути ніякого заохочення, щоб імігранти зберігали свою мову чи культуру. До речі, в другій половині XIX ст. і в перших роках XX ст., коли вся увага ЗСА була спрямована на індустріалізацію, для якої постали знамениті умови після перемоги Півночі над Півднем у Громадянській війні (1861-1865 для розвитку промисловости на Півночі потрібно було звільнення чорних невольників на Півдні, щоб мати робочу силу для заводів і фабрик), ЗСА визнавала концепцію ізоляціонізму у закордонній політиці, тобто концепцію невмішування в спори європейських держав. Ця концепція дозволяла ЗСА провадити власну колоніальну політику, чого висловом була воєнна перемога над Еспанською колоніальною імперією в 1898 році, коли ЗСА поширилися на Порто-Ріко, острови Гуам, Філіппіни, а Куба стала незалежною державою. В 1898 році ЗСА анексували теж Гавайські острови. Звичайно, в епосі ізоляціонізму не було відчуття потреби знання чужих мов, а вже мов імігрантів з Європи й поготів, а навпаки, всіляко підтримувано американський монологізм. Для людей, що знали чужі мови, не було ніякого зрозуміння, а навпаки, їх дискриміновано, бо ж такі білінгвіалісти, мовляв, не є чистокровними чи давно осілими американцями, але недавно прибулими шукачами кращого життя на новому континенті.

Все ж таки, перший варіант теорії “плавильного кітла” не мав насильницького характеру другого варіанту і він був скоріше виявом типічного американського прагматизму, що в усьому шукає практичних наслідків, а не якоїсь войовничої ідеології. Творці першого варіанту стриміли до денаціоналізації імігрантів та їхніх дітей, але саму денаціоналізацію передбачували як спокійний, повільний процес, що має еволюційний характер. Передбачувано денаціоналізацію дітей імігрантів в американській школі, та все ж для дітей залишено можливість навчатись також у рідних школах. Тоді, наприклад, в

українських парафіях існували школи, в якій віддані справі священники й дяковчителі навчали дітей молитов, обрядів, українознавства, історії й географії України в українській мові, і фактично, разом з американською школою виховували, по суті, білінгвальних громадян, прив'язаних до рідної Церкви й культури. З цього погляду ці парафіяльні “шкілки” слід куди вище поставити, ніж сучасні модерні парафіяльні школи, що є знаряддям повної денаціоналізації, поскільки молитов і обрядів у них навчають по-англійськи, а на навчання українознавства призначають цілком мало часу.

Еволюційний варіант теорії про американський “плавильний котел” уступив новому, “революційному”, коли до влади в ЗСА прийшов фабіянський соціаліст Вудров Вилсон (1912), а з ним різні прихильники різних утопійних великопростірних концепцій, з яких найбільший вплив мав головний дорадник през. Вилсона, полк. Едвард Мандель Гавз. Полк. Гавз був відвертим марксистом, але й рішучим прихильником світового об'єднання на чолі зі світовим урядом. Для реалізації цієї ідеї в 1919 році полк. Гавз оснував Раду зовнішніх зносин (Council on Foreign Relations), що й досі є найпотужнішою організацією, яка намагається зреалізувати утопію світового уряду. Вплив цієї організації, що її підтримують могутні котерії Волл-Стріту, більйонові фундації, мультинаціональні корпорації й банки, передові університети й комунікаційні медія, на кожноточасний американський уряд, є безсумнівний. Вистачить сказати, що з усіх секретарів державного департаменту (тобто міністрів закордонних справ) з часу през. Рузвельта, тільки секр. Джеймс Бирнес не був членом цієї Ради. Всі інші секретарі були чи є членами цієї Ради.

Інтернаціоналізм, байдуже, марксистського чи всесвітнянського-гуманістичного походження, уважає поділ людства на релігійні чи національні групи, найбільшим лихом сучасного світу й перешкодою для здійснення своїх цілей. В інтернаціоналістів, такі поняття як “націоналізм”, “сепаратизм”, “патріотизм”, “незалежність” є поняттями одіозними, бо ці явища ведуть до “балканізації” людства, що є джерелом постійних воєн. Інтернаціоналізм поборює всі ці явища й старається їх безцеремонно знищити. Для американських всесвітнянців навіть незалежність ЗСА стала вже небажаною справою, бо вона перешко-

джає в веденні інтересів на глобальну скалю й тому в 1976 році, в 200 ліття проголошення незалежності ЗСА, вони старалися проголосити Деклярацію про Взаємну Залежність ЗСА (Declaration of Interdependence), але цей намір їм, покищо, не вдавсь. Це не значить, що інтернаціоналісти зреклись виконання своїх плянів.

Коли речники американських урядів щораз більше й більше приймали інтернаціоналістські ідеї, речники американського “плавильного кітла” не могли лишитися позаду й мусили удосконалити свою теорію. Вони відкинули прагматичну, еволюційну денаціоналізацію етнічних груп й оголосили їм ідеологічну війну з метою повного їх знищення. Успіхи у знищенні найбільшого “лиха” людства на американському ґрунті мали служити прикладом іншим партнерам майбутніх світових об'єднань, як їм поступати зі своїми “ворогами” людства.

В 1920-их і 1930-их роках, в роки війни й після неї, діяв у ЗСА інший варіант політики “плавильного кітла”. До нього пристосовано новий Іміграційний закон з 1924 року. Закон цей призначав різні “квоти” (тобто кількості імігрантів, що можуть бути допущені, з даної країни, до ЗСА) й узяв висоту цих квот від того, чи імігранти з цих країн скоро чи повільно денаціоналізуються. В першому випадку квоти були високі, в другому — низькі. Для передвоєнної Польщі “квота” ця виносила 6,000 осіб і тому кожний, що бажав виїхати з Польщі до ЗСА, мусів цілими роками чекати на візу, бо кожного року, 25,000 — 30,000 осіб з Польщі прагнуло емігрувати до ЗСА.

У ці роки між двома Світовими війнами на “етніків” поведено широкий наступ з метою їх скоропостижної, але й повної денаціоналізації. Для цієї мети вигадано спеціальну “інженерію”, до якої включилися урядові й приватні установи, академічні установи, преса, широкі маси американського громадянства, Американська Католицька Церква (має великі заслуги для денаціоналізації етніків). В основу методики цієї “інженерії” покладено мозкопромивання за павловськими методами, психологічну війну, ідеологічну тероризацію. Для мозкопромивання вживано короткі й ясні формулки, щось в роді советського: “жити стало краще, жити стало веселіше” і їх повторювано нескінчену кількість разів, аж вони як ці стерті монети ходили з рук до рук. Важко в такій формулці, на перший

погляд, викрити брехню, але послідовне повторювання цієї брехні зставляє приймати її за правду. Ось зразки мозкопромивання в практиці денаціоналізації. Коли черниці — вчительки наших шкіл зловили дітей нових імігрантів на розмові в українській мові (вона була заборонена з метою, нібито, швидшого вивчення англійської мови), вони любили вживати такий “аргумент”: “Ви не можете будувати Україну в Америці. Хто хоче будувати Україну, хай вертається на Україну”. На перший погляд цілком вірно й логічно, зокрема для дітей, які не знали, що а) навіть найбільший “український націоналіст” не приїхав був до Америки “будувати Україну” і б) розмова українською мовою ніяким “будуванням України в Америці” не є і не є ніяким каригідним вчинком з точки зору американських законів. Право до рідної мови, — це одне з основних прав кожної людини.

Або візьмім для прикладу ще таку мозкопромивальну формулку: “Ви народились в Америці і ви є американцями. Забудьте про все інше. Що вас може обходити якийсь далекий край у старій Європі, звідки приїхали ваші тато й мама?” Знов, на перший погляд, все є вірно й логічно, зокрема для дітей. Справді, кожний з тих народжених в Америці є американцем і може бути обраний навіть президентом Америки. Але з’являються теж і сумніви. Чому хтось, що народився в Монтреалі, Торонто, на Кубі, в Бразилії чи в Чиле, отже народився безсумнівно в Америці, американцем не є? Чому мексиканця, що прибув нелегально до ЗСА, називають нелегальним імігрантом, а не американцем, предки якого жили тут в Америці перед нами на тисячі років і створили були велику культуру, що її знищили були європейські завойовники? Таких питань можемо назвати більше і відповіді на них вказують на факт, прихований у формулці: Хтось, хто народився на території ЗСА, є громадянином ЗСА й може бути президентом ЗСА, але не є американцем! Назва “американець” може бути дуже популярна, як, напр., назва “рашен”, тут, для всіх, що живуть у Советському Союзі, але це ще не значить, що вона вірна. Назва “американець” не є вірною також з націологічного боку, бо “американської нації” ще немає і ледве чи коли буде. Те, що тут називають “американською нацією” є різновидом англасаської нації (як у нас гуцули чи лемки), що говорить діялектом, а радше жаргоном англійської мови. Це британські

колоністи, що прибули до заморських колоній Його Королівської Величності і творять тепер тут доволі замкнену й ізольовану етнічну групу, відому як WASP — White Anglo Saxon Protestants, що тепер творить тільки 35% населення ЗСА (разом зі шкотами й валлійцями, що не почувуються до ніякої єдності з англійцями). Було б смішно доказувати будь-яку тотожність чи близькість українців й англосасів у національно-культурному відношенні, але не зважаючи на це, тисячі української молоді вважає, що їхня національність і національність їхніх матерів — різні. Вони є “чистокровні” американці (читай англосаси), а їхні матері — українки. Звичайно, з погляду науки генетики, спадщинності, а навіть кровного складу, зумовленого генами, такі погляди, — це суцільне безглуздя. І тому швайцарець, тобто громадянин Швейцарії, для ідентифікації свого громадянства скаже, що він швайцарець, але для ідентифікації своєї національності скаже, що він німець, француз, італієць чи навіть ретороманин. І з цих причин також ніколи ніхто з наших молодих американців іншої національності, ніж їх матері, народившись в Японії чи в Китаї, не ідентифікували б себе як японці чи китайці. Але тут помагає це робити зручне мозкопромивання.

До інших методів “плавильного кітла”, що підтримували ідейне мозкопромивання, належали психологічна війна проти “етніка” і його тероризація. Психологічна війна намагалася “етніка” заломити, викликати в ньому комплекс меншевартості, виховати погорду до рідної мови, свого національного походження, національної традиції. Знаменитою зброєю психологічної війни були ославлені “етнічні жарти” (напр. польські), в яких “етніків” висміювано як примітивних селяків, що були нездатні для життя в урбаністичному суспільстві. Тероризація “етніка” доповняла решту. Бойовий оклик: “Talk English!” нісся з усіх усюдів і переслідував “етніка” на дозвіллі й під час праці. З його “акценту” сміялись, йому часто грозили: “like it or leave it” і його часто відсиляли назад, звідки він приїхав. Все ж таки, найбільше його болів і морально кривдив розлад у його сім’ї, коли діти відверто почали бунтуватись проти батьків за те, що вони такі інші від “американського” оточення. І нещасний “етнік” мав уже рішуче цього всього досить і він прагнув спокою і тільки спокою. Він заховався за змінене англійське прізвище, дітей перезвав по англійськи або давав їм ан-

глійські імена, перейшов на англійську розговірну мову цілою родиною і порвав усі зв'язки з рідними і знайомими, що не відповідали прийнятому ним моделеві. Перестав ходити до української церкви і порвав зв'язки з громадою. Був уже турком, а не козаком, але мав спокій і не наражався на прикрощі.

Несподівано, проти цього денаціоналізаційного людоджерства, запростестували американські вчені соціологи. Було багато скарг і американський уряд рішився, на початку 1960-их років, прослідити цю справу, покликаючи для цього державну комісію під проводом проф. д-ра Йошуа А. Фішмена. Комісія проследила справу й подала урядові звіт, який повністю засудив теорію “плавильного кітла” і її різні відміни як утопії шкідливі для розвитку американської нації і на їх місце запропонував **політику мультикультуризму й білінгвалізму**. Звіт цей став уже основою для нових законодавчих актів у ЗСА, що офіційно зарекомендували ці нові види національної політики. На шлях мультикультуризму й білінгвізму ступила теж Канада. Таким чином, офіційно живемо в ЗСА та в Канаді в епосі мультикультуризму й білінгвалізму, як національної політики обох держав, але питання на чому ця епоха полягає, як теж як на практиці виглядає стосування мультикультуризму і білінгвалізму — це вже окрема тема.

Серед людей українського походження в ЗСА є тисячі, а то й десятки тисяч жертв “плавильного кітла”. Дехто з-поміж нас вийшов, але й відцурався від нас, бо може не був “з-між”, як каже св. Йоан Богослов. Багато залишилось “совами, які не знають хто вони самі”. Вони порвали нитки, що їх пов'язували з національною традицією, яка могла допомогти їм у гармонійному розвитку своєї особовості. Вони втратили рідну мову й зв'язок з рідною культурою, хоча вони не перешкоджали у вивченні англійської мови, а навпаки збагачували їх особовість. І вони перестали бути українцями, але англосаами культурно не стали. Вони стали нічим, продуктом “масової культури”, жертвою непотрібної культурної денаціоналізації там, де була потрібна тільки державна асиміляція. Це сталося з великою шкодою для жертв “плавильного кітла”, але не зважаючи на це, через успішне мозкопромивання денаціоналізатори наших людей, велика більшість українців вважає, що денаціоналізація є неминуча в ЗСА. Про те, чи вона неминуча, — це теж окрема тема!

Пл. сен. Іван Головінський

ЕТНІЧНІ ПОЧУВАННЯ МОЛОДІ

Правильна, об'єктивна оцінка національно-етнічних почувань молоді є важливою передумовою для розгорнення праці молодечих організацій в діаспорі.

Зрозуміння поглядів, потреб і почувань молоді вкаже нам на тотожність чи розбіжність поглядів молодого і старшого покоління та допоможе пластовій організації у її виховній праці.

Щоб зрозуміти етнічні почування, треба застановитися коротко як вони постають, чим вони проявляються та оскільки вони сильніші серед нашої молоді в теперішній час.

Національно-етнічні почування можна зачислити до групи так званих чисто психологічних трансцендентальних почувань. У гієрхічній структурі почувань почування можна поділити на три основні групи. Першою групою є почування, в основі яких лежать фізіологічні потреби, і в загальному їх називаємо гонами. До другої групи належать почування, які є вислідом співвідношення фізіологічних, інтелектуальних і психологічних елементів і їх звичайно називаємо емоціями. До третьої групи можна зачислити чисто психологічні трансцендентальні почування без фізіологічної основи, як наприклад почуття естетичних вартостей добра, краси, національні почування тощо.

Тут слід звернути увагу на те, що ті почування, які в основному залежать від фізіологічних процесів, є притаманні усім людям без уваги на національно-етнічні чи культурні різниці. Натомість виключно психологічні почування як наприклад естетичні вартості є набутими, а не спадковими прикметами. Так як всякі інші набуті прикмети, вони вимагають зусиль із сторони батьків і виховників, щоб їх набути, вдержати й розвивати, не дивлячись на різномодні впливи оточення.

Національно-етнічні почування є вислідом довгого і скомплікованого процесу утотоження, індоктринації, виховання і співжиття. У суцільному однокультурному суспільстві, як це є, наприклад, у державних народів, вироблене почуття національно-етнічної тотожності є вислідом природного процесу співдії з оточенням. Дитина набуває ті почуття так природно як природно набуває рідну мову. Самозрозуміло, що в реєстрі се-

ред багато-культурних різно-етнічних середовищ набуття і збереження власного національно-етнічного обличчя є скомплікованим процесом, який вимагає зусиль одиниці, родини, церкви та суспільно-громадських організацій і товариств.

Етнічні почування в діаспорі можуть проявлятися в різних формах та на різних щаблях національно-етнічної свідомості. Найбільш поширеним явищем етнічних почувань є прив'язаність до побутових вартостей як наприклад харчі, одяга, танці, часто навіть без прив'язання ваги до свідомості етнічної окремішності. Більш свідомим є прив'язання до етнічно-культурних мистецьких чи літературних вартостей. Спільним знаменником національно-етнічної свідомості є у нас сильне почуття приналежності духово й історично до української нації. Ця свідомість вимагає плекання і розвитку в діаспорі української мови, як символу тотожності усіх українців.

Тут я обмежусь до наświetлення найважливішого аспекту почувань. Це зображення і розвитку української мови в діаспорі. Лінгвісти твердять, що для дітей засвоєння мови є природним біологічним процесом. Дитина навчиться будьякої мови в залежності від обставин і оточення, серед якого знайдеться і буде засвоювати її як "природну" мову. У випадку, як дитина вчиться двох мов рівночасно, краще опанування однієї з них є вислідом чуттєвих та соціологічних чинників. Самозрозуміло, що дитина опанує краще ту мову, яку уживає частіше, а це в свою чергу створює багато проблем серед другого покоління емігрантів.

Українські громадські й виховні чинники в ЗСА і Канаді занепокоєні занепадом розмовної української мови, розуміючи, що українська мова має не тільки важливе значення, як засіб порозуміння, але й також є символом національного самозбереження.

Пригляньмося коротко як виглядає стан української мови в ЗСА і Канаді в загальному, а серед нашої студіюючої молоді зокрема. Згідно із статистичними даними в ЗСА є приблизно 2,000,000 громадян українського походження і приблизно 580,660 в Канаді (Ісаїв, 1976). За даними В. Галича (1976) Українські Церкви в ЗСА начислюють приблизно 1,317,000 членів. Однак за даними перепису населення ЗСА в 1970 р. тільки 249,351 громадян подало українську мову як свою матірню.

Якщо ці числові дані є правильні, то тільки приблизно 12% громадян ЗСА українського походження є настільки свідомі, що подали українську мову, як свою матірню. В Канаді занепад української розмовної мови є відмічений в працях Теслі (1968), Боцюркова (1971) і Андерсона (1976). У своїй праці Боцюрків звернув увагу на поважну різницю у вияві національно-етнічної свідомості серед українців, народжених чи ненароджених в Канаді. В групі тих, що народилися в Канаді, 4% заявили, що вони українці, 43.2%, що вони канадійські українці, а 52.8%, що вони канадійці. В групі тих, що народилися поза Канадою, 15.9% заявили, що вони українці, 75%, що канадійські українці, а 9.1%, що канадійці. Загальні тенденції числових даних у праці Боцюркова, як бачимо пізніше, в загальному схожі із даними автора цієї статті.

Автор цієї статті рішив перевести статистичні студії серед нашої високошкільної молоді в ЗСА, що могли б наświetлити деякі питання, зв'язані з національно-етнічними почуваннями, з метою цих дослідів було зроблено припущення, що свідомість української етнічної приналежності проявляється найбільше маркантно через систематичне уживання української мови в різних ситуаціях як наприклад у відношенні до батьків, братів чи сестер і ровесників. Рівнож було зроблено припущення, що є позитивне відношення поміж уживанням української мови і почуттями національно-етнічної приналежності. Себто, що більше тих, які почувають себе українцями, уживають розмовної української мови, ніж тих, що почувають себе "американськими українцями" чи "американцями українського походження". Вкінці зроблено припущення, що уживання української мови і рівень етнічних почувань є сильніший серед дівчат, ніж серед хлопців.

Потрібні інформації зібрано для того при допомозі запитника. Щоб одержати найбільш правдоподібні відповіді, доручено виконати запитники анонімно. Серед багатьох питань були два основні. В першу чергу запитувалося якою мовою розмовляєте: українською чи англійською? Якою мовою говорять до батьків, братів і сестер, приятелів? Також було поставлене питання, ким себе відчуває; українцем, "американським українцем" чи "американцем українського походження"? Запитники вислано до українських студентських громад, але, на жаль, ба-

гато студентів взагалі не повернули запитників. Одержано відповідей від таких громад: Ньюарк (16), Нью Бронсвік (16), Нотр Демін Інд. (4), Філадельфія (3). Додатково зібрано 33 запитники від студентів, які брали участь в Конгресі СУСТА в Гарварді літом 1977 р. Зібрано в загальному 72 запитники. Тому, що три запитники були виповнені не студентами, їх не взято до уваги в статистичних обчисленнях. Серед запитників, які проаналізовано, 39 виповнили дівчата, 30 хлопці. Дані одержані з запитників тимбільше цікаві, що це відповіді наших молодих студентів, серед яких є поважне число активних або бувших старших пластунок і пластунів. Їхні відповіді віддзеркалюють етнічні почуття більш свідомої частини нашої молоді. Можна тільки припускати, який образ ми дістали б, коли б можна було дістати відповіді від більшого числа молоді, навіть тих, що взагалі не належать до жодних наших молодечих товариств чи організацій.

На питання: "Якою мовою волієте говорити?" 40% хлопців і 42% дівчат відповіли, що українською, однак 60% хлопців і 58% дівчат висловилися за англійською мовою. Як бачимо більшість хлопців і дівчат поволі затрачує українську мову як розмовну. Це невідраднє явище, причини якого вже не раз були обговорювані на сторінках нашої преси. Одиноким позитивною інтерпретацією тих даних є хіба те, що все ж таки є поважне число серед молоді вже народженої в нових країнах поселення, яка вживає в щоденному житті українську мову. Дальші дані виявили, що 89% запитуваних у розмові з батьками уживає української мови. Однак 11% говорять до батьків англійською мовою. Це явище тяжко зрозуміти, коли візьмемо до уваги, що маємо діло з дочками й синами так званих "політичних емігрантів", переважно з вищою освітою. Насувається припущення, що або є це віддзеркаленням батьківського недбальства, або поважніших психологічних проблем на тлі непорозуміння поміж батьками і дітьми. Часто молоді помилково уважають, що заперечення вартостей старшого покоління, включно із рідною мовою, є виявом їхньої зрілості і самостійності. На щастя такі серед нашої студіюючої молоді є в меншості. У розмові з братами і сестрами 45% запитаних відповіли, що вони говорять українською мовою, а 55%, що англійською. Натомість у розмові з приятелями 30% відповіло, що вони говорять українською мовою, 70%, що англійською. Ті

дані тільки потверджують загально відоме явище, що молодь, навіть така, що належить до українських товариств, між собою говорить англійською мовою. Це діється тому, що порозуміватися англійською мовою у школі, під час студій, у своєму оточенні ця мова набрала для них розмовної, прагматичної вартості. Це, що для молоді є легше порозуміватися англійською мовою ще не означає, що такий стан треба приймати за dokonаний факт і з ним погоджуватися. Чи не одним із найважливіших завдань виховних організацій є власне звертати увагу молоді, а головне студіюючої молоді, що їхнім обов'язком в обличчі лінгвіциду на рідних землях є плекати і розвивати українську мову, щоб вона не зубожіла і не знизилася до рівня побутової "мертвої" мови.

В запитнику було також поставлене питання: "Чи Ви почувате себе українцем, американським українцем чи американцем українського походження?" Таке питання було поставлене доцільно, бо можна припускати, що в міру того, як зникає почуття національно-етнічної окремішності затирається чіткість національного визначення. Це явище настільки соціологічно закономірне, що його можна зауважити серед різних етнічних груп в ЗСА і Канаді. З початку є виразне національне зрізничкування країни свого походження, яка опісля переходить через різного рода мішані поняття і евентуально закінчується виразним визначенням країни нового поселення. Самозрозуміло, що такий процес триває кілька поколінь і не всі родини асимілюються в той сам час. Рівнож слід відмітити, що часто процес асиміляції може бути сповільнений, а навіть можна зауважити пробудження національно-етнічної свідомості у третьому чи четвертому поколінні. Пробудженню національної свідомості сприяють події, які відбуваються на Рідних Землях, чого доказом є піднесення національно-етнічної свідомості серед поважного числа нашої молоді під впливом шестидесятників чи сучасних героїв як Мороз, Шухевич, Чорновіл, Лук'яненко та інші.

Відповідь на питання національно-етнічної ідентичності в порівнянні з розмовною мовою дає такий вислід: із тих, що відповіли на запитання: 42% назвали себе українцями, 49% зазначили, що вони американські українці, а 9% заявили, що вони почувуються американцями українського походження. Зпоміж тих, які назвали себе українцями, 63% зазначили укра-

їнську мову як розговірну, 37% англійську. Пропорційно співвідношення є відворотне поміж українською і англійською мовою серед тих, що почуваються американськими українцями, бо 66% з них воліє англійську мову, а тільки 34% українську. Вкінці ті, що уважають себе за американців українського походження у 72% заявили за англійською мовою, а у 28% за українською. З наведених даних бачимо, що в міру того, як змінюється чіткість національно-етнічного визначення, зменшується уживання української розговірної мови з 63% на 34%, на 28%.

У той сам час збільшується вживання англійської мови з 37% на 66% на 72%. Ті дані потверджують припущення, що уживання розговірної матірньої мови є сильним мірилом етнічних почувань молоді.

Самозрозуміло, що одна чи дві статистичні праці не дадуть вичерпної відповіді на питання, заторкнуті у цій статті. Треба відмітити, проте, як відрадне явище, що за минулих кілька років на терені ЗСА і Канади появилася поважна наукова праця під редакцією пл. сен. Всеволода Ісаїва, "Українці в Американському та Канадському суспільствах" (1976), яка дає багато статистичних матеріалів про стан нашої спільноти. Рівнож відбуто ряд наукових конференцій, присвячених етнічним проблемам (Гарвард, Едмонтон, Онтеріо). Ці заходи допоможуть нам зрозуміти існуючий стан. Потрібно дальших праць, щоб відповісти на питання, чому такий стан створився, а найважливіше, як треба поступати, щоб серед молоді в діаспорі виробити почуття національно-етнічної свідомості.

Бібліографія

Відзив є до статей у збірнику:

Wsewolod W. Isajiw, Ed. *Ukrainians in American and Canadian Society*. Harvard Ukr. Res. Inst., Ukr. Center for Social Research. Jersey City: M. P. Kots Publ, 1976.

Поодинокі праці:

Іван Тесля, "З демографічних дослідів української Канади".

Богдан Р. Боцюрків. "Етнічна ідентифікація і наставлення університетських студентів українського походження: висліди анкетного дослідження в Альбертському Університеті".

Всеволод Ісаїв. "Суспільний стан, процес асиміляції й етнічна ідентичність українців в Північній Америці".

Wasył Halich. "The Ukrainian Americans' Early Struggles Personal and Institutional, 1865-1918".

Alan B. Anderson. "Ukrainian Identity Change in Rural Saskatchewan".

Т. Самотулка

ДО ПИТАННЯ ДВОМОВНОСТІ

(або що повинні знати виховники про мову й двомовність)

Вступ

У цій статті постараюся дуже коротко накреслити основні питання, пов'язані з мовою і двомовністю з точки зору пластового виховника й провідника чи керівника. Я свідомий того, що подані інформації неповні. Питання мови й двомовності вимагають довшої розмови на сторінках "Пластового шляху". Хай ця стаття буде початком ширшого обговорення питання мови, мовлення і двомовності.

Мова в пов'язанні з культурою

Є багато визначень культури: чи це буде "сукупність матеріальних і духових цінностей, створених людством протягом його історії" (Славник Української Мови, IV, 394 ст.), чи в основу визначення буде покладена "концепція культурних систем" (L. A. White), чи пов'язання цих і інших принципів, заложень тощо в одну цілість, це не є питанням першої ваги. Для нас два твердження мають свій сенс, а вони є такі: "людина є необхідна для існування культури", але "людина не є потрібна для наукового вияснювання відхилень культури". Може декому з нас не подобатися дальше його важливе ствердження, а саме: "людина не контролює й не може контролювати її культури або унапрямити її ходу"; іншими словами культура — це процес постійного перебігу явищ тої чи іншої групи людей, їх творчих виявів. Цей процес можемо окреслити терміном Едіти Кобб "біокультурне континуум", яке інтегрує і зберігає в собі все суттєве, посилюючи чи послаблюючи деякі елементи в інтрасистемних і позасистемних інтеракціях.

У зв'язку з питанням культури (в тому й мови) насуються декілька питань: взаємовідношення культури й індивіда, вплив культури на характер і поведінку людини, проблема спадковості і т.п. На поведінку людини має вплив її культура. Людина, яка виросла в даному середовищі, носить його характеристичні позначки. Чи поведінка, згл. характер, є зумовлені біологічними чинниками ("make-up") і до якої міри —

це питання є контрверсійне. Особлива гострота цього питання виникла з появою праці проф. гарвардського університету Е. О. Вілсона "Соціобіологія" (1975). Він підкреслює яркіше питання про генетичне коріння рис поведінки чи характеру людини. Уже перед тим проф. Єйльського Університету Малиновський висловив погляд, що перша мотивація щодо поведінки людини впливає з її предиспозицій і зацікавлень, не запечуючи процесу енкультурації, а особливо, коли мова про інтелектуальні риси, але мотиваційна структура залишається здебільша незмінною. Тезою Малиновського є: культура і поведінка людини творять інтегральну цілість і є динамічні. Варто було б згадати на цьому місці про колективне несвідоме Юнга, з якого виростає несвідоме індивіда. Чи колективне несвідоме не є рівнозначне з згаданим континуум — це варто б взяти до уваги. Тоні Вольф (Wolff) з юнгівського круга підкреслює велику роль колективних несвідомих процесів на формування індивіда. Згідно з її опінією культура означає для людини свідомість традицій, звітність щодо історії, ідей і форм, які виявилися придатними, і постійні положення, які є запорукою для розвитку духовних вартостей (ст. 221).

Мова грає особливу роль у процесі розвитку культурного життя-буття, зокрема тепер, коли ми стоїмо перед загрозою бути нам чи не бути, перед проблемою біологічного й культурного самозбереження чи продовжування існування.

Мова — мовлення

Перш за все декілька загальних інформацій про мову. Можна різно дефініювати мову: як систему символів, як сукупність загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових знаків для об'єктивно існуючих явищ і понять, а також загально прийнятих правил, їх сполуки у процесі вираження думок; а також ще інакше. Мова охоплює такі аспекти: слухання, мовлення (словне спілкування людей між собою), читання і писання.

Розвиток мови: на **ранньому етапі** розвиток мови й мовлення проходить повільно згідно з такими фазами. За пропозиціями Мекнамари немовля розвиває мову нелінгвістичного вивчання значення того, що батьки стараються їй передати чи з нею спілкувати. Немовля вивчає перше поодинокі назви, які мають поширене значення (генералізація) нпр. слово "молоко"

(може означати: це є молоко, я хочу пити молоко, або яку-небудь іншу рідину). Отож початкова фаза розвитку мови й мовлення є семантична. Навіть початок синтактичного розвитку є пов'язаний зі значенням вислову. Дитина вчиться спершу назв предмету, а щойно потім розпізнає їх колір, форму і т. д., отож сприймання і пізнавання грають особливу роль у вивчанні мови. Немає ще узгодження щодо зразків, правил і т. п. фонемічного і фонологічного розвитку. Початки синтаксичного і морфологічного розвитку мови є помітні на цьому етапі. Деякі дані про мовлення: 1 рік — 4 слова і двословні речення; 2 роки — прибіл. 200 слів, 2-3 словні речення, 3 роки — прибіл. 1000 слів, 3-4 словні речення.

Середній етап: між 3-6 р. продовжується семантичний, синтаксичний і морфологічний розвиток; по 3 роках життя звичайно семантичні поширення зникають. Лев Виготський висловив свій погляд, що егоцентричне мовлення зникає між 3-7 р. і стає внутрішньою мовою.

В 2½ р. життя речення складається звичайно з 3 слів; у 3½ — з 4 слів, у 6½ з 5 слів, граматичні повні речення звичайно помічаємо в 4-5 р. життя.

Пізній етап: розвиток мови продовжується, а особливо синтаксичний між 5-10 р.

В загальному треба підкреслити факт, що розвиток мови є динамічний процес, який залежить не лише від дитини, але й від оточення. **Уживання мови має два аспекти, а саме когнітивно-оперативне й емоційно-комунікаційне.** Це нам треба знати й **постійно наголошувати потребу українського мовлення в родині, а в Пласті — ведення зайнять лише українською мовою.** Ми мусимо діяти і то дуже інтенсивно! Деклямування слів Мирного "найбільше і найдорожче добро кожного народу — це його мова" не вистачає. Згадана думка не є перестаріла. Сучасний американський педіатр, автор численних праць про розвиток дитини, Ді Ліо недвозначно висловився про мовлення й писання: (вони) "є найвище розвинені символічні медія для передання культури". Якщо ми цю думку візьмемо до уваги, тоді ми можемо думати про самозбереження, а вдержання себе при житті пов'язує нерозривно два елементи: біологічний і культурний (biological and cultural survival).

Двомовність — загальні ствердження

Ми маємо багато визначень, що це таке двомовність: від невеликого знання другої мови до рівнозначного знання з матірньою мовою. “Золота середина” — це найкраща розв’язка, яку прийняло багато авторів, а саме: під двомовністю розумітимемо здібність докладного і повнозначного мовлення другою мовою. Дальші питання: час набуття другої мови — рівночасне набуття двох мов чи аж по третьому році життя; спонтанність чи вивчення мови в формальній ситуації.

Коли брати до уваги історичний аспект, двомовність не є новою. Уже в 3 тисячоріччі до Хр. був відомий малий двомовний “словник”, виготовлений сумаерійцями; пізніше єгиптяни вивчали мови завойованих ними народів, а згодом навчання пануючої кляси єгиптян проводилося грецькою мовою. Двомовне навчання було частиною програми освіти римських дітей. Згадані факти є достатньо ілюстративними.

Та не можна поминути видатного українського мовознавця Олександра Потебні (1835 — 1891). Згідно з його вченням слово вміщає в собі не лише значення, але й набутий досвід індивіда й народу, й як таке, воно відіграє важливе значення в процесі пізнання. У слові можна вирізнити три аспекти: форму, значення і внутрішню форму, яка є тісно пов’язана з мітом так багатим на символи. У своїй праці “Язык и народность” (1895) Потебня недвозначно твердив, що мова є притаманна для кожної людини і нації, і вона зумовлює своєрідне сприймання побудників зовнішнього світу. Він осудив денаціоналізацію українців і інших народів, що була в його розумінні рівнозначна з духовим розкладом. Тому він висловився проти двомовности, яка, на його думку, спричиняє психологічні розлади. Такий погляд був прийнятий в Америці аж до часу останніх дослідів, зокрема в Монреалі, що не підтвердили правдивості згаданого твердження Потебні.

Проблеми, пов’язані з двомовністю:

Проблеми, які є пов’язані з двомовністю, можна схопити в таких двох групах: перша — суспільна, а може краще назвати суспільно-політична, друга — проблеми індивіда.

А. Суспільні проблеми

У деяких державах двомовність є початково суспільною проблемою, яка повільно прибирає політичне значення.

Коли ми приїхали до Америки після 1946 р., помітне було вороже ставлення деяких американців, зокрема учителів і провідних католиків до новоприбулих. Тоді ще перетоплювальний казан не був надщерблений. Коли приглянутися докладніше до справи двомовности, у загальному негативне, а то й вороже ставлення було не до двомовности, а радше до двокультурности. Не саме значення другої мови, а те, що скривалося за другою мовою, а саме культура і національна ідентичність новоприбулого ставали причиною ворожості. Парадоксальне явище: люди, що їх батьки чи вони самі прибули до цієї країни, перестали бути толерантними до новоприбулих. Зокрема учителі стали виразниками погляду, що двомовність є шкідлива для дітей і т. д., а деякі пішли навіть так далеко, що твердили, що двомовність може причинитися до виникнення схізофренії. Школи стали важливим засобом асиміляції в ситуаціях головно малоосвічених батьків. В Канаді не було всюди такого загострення з уваги на офіційне визнання двох мов та концепцію багатокультурности.

Зовсім інакше представляється справа в Україні. Радянська влада виявилася повністю нетолерантною до двомовности, насильно нею накиненою для України, з уваги на те, що українська мова й загалом українська культура з притаманними їй вартостями перешкоджала комуністам у здійснюванні їхніх імперіялістичних плянів. Влада в Москві звела національне питання до політичної проблеми, вважаючи всіх, що зберігають українську культуру, в тому й мову, нелояльними супроти комуністичної влади. Тому вони так насильно заводять асиміляцію: мовну, культурну, національну. Перспективи: — якщо в ЗСА з розпорошеним населенням без особливого тиску державної адміністрації концепція перетоплювального казана провалилася, то тяжко уявити собі, щоб окупант мав успіх у здійснюванні його докладно продуманих плянів під тиском, з допомогою комуністичної партії, поліції і т. п. на територіях, де українці та інші народи живуть компактною масою.

Саме на цьому місці слід ствердити факт, що русифікація в Україні іде за дуже докладно продуманим пляном оку-

панта, а на місцях поселення українців поза межами України без тиску проходить швидкий процес асиміляції мовної, подружньої і т. д. Чи не варто нам докладно над цим застановитися і провести продуману, доцільну акцію, загальнонаціональну, без партійного забарвлення, щоб якщо не спинити, то сповільнити асиміляційний процес.

Б. Проблеми індивіда

Меклафлін, який зібрав багато інформацій в справі двомовності у своїй праці, виданій в 1978 р. (21), подає три критичні проблеми психолінгвістичного порядку у своїх студіях про двомовність дітей:

1) проблема пов'язана з розвитковою послідовністю в процесі рівночасного засвоєння двох мов або вивчання другої мови, коли перша була засвоєна;

2) проблема взаємодії мовного перехресчування (інтерференція) в процесі засвоєння мов;

3) проблема мовного переключання (code switching).

До першої проблеми:

Конкретне запитання: чи діти повинні засвоювати рівночасно дві мови чи краще опанувати одну мову, і аж потім другу? Щодо цього питання є різні думки й студії. Про погляд Потебні я вже згадав.

Проф. Черни, берлінський педіатр, ще перед 1-ою світовою війною недвозначно заступав думку, що може добре засвоїти собі спершу одну мову, а пізніше вивчати другу. Його два суттєві аргументи такі: перший — психолінгвістичний, а саме — інтерференція, другий — національний. **Засвоєння материнської мови розбуджує національну свідомість.** "Найбільше відступників від своєї нації до іншої помічається там, де від початку діти рівночасно привикли до двох мов. Цим дітям бракує поняття материнської мови, бо вони від матері постійно чули дві мови" (Черни). Потрібно було б мати статистичні дані, щоб беззастережно прийняти думку проф. Черни.

З розвитковою послідовністю є ще зв'язаний ряд питань чи проблем, які на цьому місці для нас не суттєві. Зате варто познайомитися з декількома студіями. Французький лінгвіст Дж. Ронжа, одружений з німкенею постановили говорити до

сина так: батько лише по-французькому, а мати лише по-німецькому. В 1913 р. Ронжа довів до загального відома, що його син у віці 3 р. і 5 місяців умів поправно вимовляти фонему обох мов. Він був дещо позаду в розвитку мов у порівнянні з одномовними дітьми. Одночасно він поінформував, що інша двомовна дитина в подібній ситуації, що її батьки не були так послідовні в їхніх постановах, мала значно більші труднощі у засвоєнні двох мов. Молодий Ронжа в віці 15 років говорив в однаковій мірі плавно двома мовами, при чому він волів уживати французьку мову у питаннях технології, а німецьку на теми літератури.

В 1920-30 роках в американських школах було негативне ставлення до двомовності з уваги на те, що вона ужалася за суспільне зло. У 1930-их роках у Німеччині автори Шмідт-Рогр (1933) пішли слідами вчення проф. Черни, вважаючи двомовність небезпечною для збереження німецької національності. В обширній праці Вернер Леопольд описав свої помічення щодо одночасного розвитку двох мов своєї дочки, до якої він говорив по-німецькому, а мати по-англійському. По другім році життя наступив розлад у рівновазі, коли мова матері почала переважати.

Ряд праць на тему двомовності появився в 1960-их роках і декілька в 1970-их р. Підсумовуючи іноді контрверсійні думки авторів, треба підкреслити декілька факторів, що вплинули на конфліктні погляди, а саме: послідовність батьків у застосуванні однієї мови з дітьми, вплив товаришів загри, що говорили іншою мовою, мовна подібність тощо. Загальна думка така: процес засвоєння двох мов проходить у такому ж порядку, як і в одномовній дитині. У двомовних дітей помітна розгубленість у початковому процесі мовного вивчання. Студії Свейна в 1971 р. в Канаді на французько- і англійськомовних дітях виявляють цікавий факт, що діти початково не реєструють інформацій чи символів (encode) відокремлено. Це помічення вияснює початкове розгублення. Свідомість двомовності виникає тоді, коли дитина починає виразно користуватися різними мовами відповідно до різних людей. В три роки дитина є здібна розрізняти дві мови й застосовувати різні правила до кожної мови.

До другої проблеми:

Думки щодо мовного перехрещування (інтерференція) (interference) є поділені. Змішування слів різних мов в одному реченні підкреслюються рядом авторів. Морфологічні помилки ми обсервуємо в наших дітей на місцях поселення дуже часто. Рожна, Павлович, Леопольд і інші твердять, що мовне перехрещування можна зменшити в великій мірі тоді, коли одна особа буде говорити з дитиною виключно одною мовою. Послідовність є значно менша в суспільно нижчих верствах. У нашій ситуації, на місцях поселення, національно-етнічні проблеми відіграють велику роль. Вони є складні й вимагають послідовної, продуманої, доцільної акції, веденої між дітьми, адолесцентами й їх батьками. До сьогоднішнього дня ми цього ще не зробили, бо в нашій спільноті є важливіші — партійні спори. Зокрема, коли одна мова починає переважати над другою, рівновага захитується, і взаємодія мовного перехрещування стає більше наявною. Особливо ситуація ускладнюється тоді, коли батьки уживають мішаних мов у спілкуванні з дітьми. Мовна подібність може також впливати на мовне перехрещування.

Напевно читачі зупинилися в думках над питанням сповільнення мовного розвитку двомовних дітей. Інтерференція має свій негативний вплив лише до деякого віку. Коли в часі одного з курсів я запитав викладача Пітсбурського Університету про згадане сповільнення, він мені дав таку відповідь: приблизно до 11-12 р. життя інтерференція має свій негативний вплив на мовний розвиток двомовних, але після згаданого часу підлітки розвиваються далеко краще, випереджуючи своїх одномовних товаришів.

До третьої проблеми:

Мовне переключення (code switching), себто здібність дитини, яка вже є свідомо двомовною зрізничування, представитися з одного лінгвістичного коду на інший, є складним процесом. Це не лише ситуаційна проблема. Ускладнюють це питання такі фактори, як мовна подібність, вік, звання, освіта і т. ін.

Інші аспекти двомовності

Вплив двомовності на інтелектуальний розвиток людини є багато дискутований з різними кінцевими заключеннями. Пер-

ші студії в ЗСА, Німеччині, Валії виявили негативний вплив чи негативні наслідки. В 1937 р. Арсеніян простудіював 32 праці в ЗСА, що відносилися до питання умовного розвитку двомовних. Він ствердив, що згадані праці були методологічно недостатні. Його власні студії дітей в Нью-Йорку не доказали, що двомовність має якийсь негативний вплив на інтелектуальний розвиток. Те саме ствердили пізніші праці у Валії, а також канадські лонгітудинальні студії, праці Ламберта і Такера. Багато авторів підкреслює факт, що двомовність не тощо сповільняє навчальний процес, а прискінує його, приносить більше користи, коли мова про досягнення і престиж. Подібно представляється справа з двомовністю і мовними вміннями. Погляди є різні, але вони не є переконливі з уваги на різні фактори, ситуації, вік дітей, їх ставлення і т. ін. Тому деякі твердять, що словник двомовної дитини є менший, інші — багато більший. Наявні докази є на те, що з віком проблеми двомовних зникають. А дальша доля мов залежить від мовного спілкування, від середовища, від емоційного ставлення тощо й тому тяжко вдержати рівновагу двох чи більше мов.

Двомовність і емоційні проблеми — це питання є особливої ваги для нас. Двомовність сама по собі не створює емоційних розладів. На мою думку є три важливі причини поганого мовного пристосування наших дітей, зокрема адолесцентів.

Перша — середовище, в якому живе дана родина чи дитина. Як сусіди, учителі в школі, шкільні товариші ставляться до двомовних, а докладніше кажучи до двокультурности? Коли докільля ставиться ворожо до двокультурности, є велика правдоподібність, що діти, а зокрема підлітки виявлять емоційну нестабільність, психологічні розлади.

Друга — суспільно-економічні обставини, зокрема суспільно нижчої групи в околиці маючих людей. Коли їх діти ставляться з погордою до бідних, можуть виникнути негативні почуття, нпр. почуття малоцінності, малої самопошани тощо. Та ця причина є меншої ваги, з меншим числом пошкоджених.

Третя — двокультурність, яка є для нас, поселенців, особливо складна і важка для розв'язки. Приглядаючись до інших національних груп, ми бачимо різні акції, реакції, став-

лення батьків і дітей другого покоління, зокрема підлітків. Трансформація їхнього "я" є далеко складніша, як тих юнаків, яких батьки поколіннями живуть на даній території. Саме на цьому місці доцільно поінформувати про висліди студії Чайлда над адолесцентами італійського походження, другого покоління, які жили в Новій Англії. Він помітив три реакції адолесцентів на двокультурність: перша — група бунтарів проти італійської культурної спадщини, що намагалися стати американцями по змозі якнайшвидше; друга — група захисників італійської культури, що відкидала все, що американське; третя — група примирливих, безпринципових, які уникали всіх конфліктних ситуацій, пов'язаних з їхньою національно-етнічною приналежністю.

В 1963 р. в Канаді Ейілен і Лямберт перевели подібні студії і дійшли до подібних вислідів з тим, що вирізнили ще одну групу, яка зуміла пристосуватися до домінуючої культури, зберігаючи при тому свою національно-етнічну ідентичність. Зі згаданих студій видно, як підлітки стараються пристосовуватися до нового середовища. Та, на жаль, зараз мені ще невідомі дані про те, що довело юнаків до таких чи інших реакцій і рішень. Варто б знати, яку роль відіграли батьки і родинні ідентичності в даних ситуаціях. Думаю, що постава батьків, культурні вартості родини, вміле ставлення проблем батьками були значущими в даних випадках.

Підсумки і рекомендації

Мова є необхідна складова частина культури. За словами П. Мирного — "найдорожче добро кожного народу — це його мова", а на думку Ді Ліо мовлення і писання є "найвище розвинені символічні засоби для передавання культури". До цього треба ще додати часто повторювану ідею, що нарід може вдержатися при житті тоді, коли дві передумови будуть збережені: біологічна й культурна.

Двомовність має свою довгу історію і вона буде продовжуватися з уваги на вітальні питання більших чи менших груп. Проблеми, пов'язані з двомовністю, здебільшого двоякі: перша — суспільні зглядно суспільно-політичні, друга — індивіда. Для нас зараз найважливіші проблеми емоційні, які є пов'язані не так з двомовністю, як з двокультурністю.

Ми вже давно повинні були на порушені теми не так говорити, але як в дії їх розв'язувати. Багато вже є втраченого. Та ще не все. Треба негайно перевести відповідну, продуману, доцільну, широкозакроєну акцію у нашій спільноті. Її мета: **ідентифікація проблем, усвідомлення причин занепаду вживання української мови, асиміляція на місцях поселення та протиакція на них.** Вона повинна іти в трьох напрямках:

- а. батьки, школа, церкви, проводи українських організацій і спільноти,
- б. індивіди (діти й юнацтво),
- в. підтримка акцій, започаткована молодими.

Дія в Пласті:

I. Пласт-прият: повинен повести дуже інтенсивну акцію серед батьків, дискутуючи порушені вгорі питання, зокрема послідовність українського мовлення в родині, вміле розв'язування конфліктних ситуацій між батьками і дітьми. Розповсюдження летючок — це неефективний засіб боротьби зі злом.

II. Пластові проводи: повинні поставити рішучі вимоги щодо українського мовлення на пластових зайняттях, які відносилися б у першу чергу до виховників (!) і очевидно до вихованків. У випадку труднощів **обмежити** число членства в Пласті відповідно до числа виховників, які хочуть жити і працювати згідно з Трьома Головними Обов'язками Пластуна.

Особливий натиск треба покласти на активізацію і об'єднання пластунів сеньорів, які мусять виявити себе не лише в ділянці адміністраційній, виховній чи фінансовій, але й модифікуючій поведінку свою, батьків, провідників організацій молоді, провідників крайових проводів нашої спільноти. Курені УПС повинні допомогти у видаванні матеріалів для УПН і УПЮ. Усучаснення Пласту є життєвою konieczністю включно з поробленням відповідних змін у "Житті в Пласті". Особливо треба зосередити увагу на вихованні і вишколі пластових провідників і керівників, щоб успішно вийти з кризи пластових проводів.

Це лише декілька початкових сугестій щодо заходів, які треба б було провести, щоб зберегти існування Пласту та повести його новим шляхом до його кращого розвитку.

Література

- Cobb, Edith. **The Ecology of Imagination in Childhood**. New York: Columbia Univ. Press, 1977.
- Cole Michael and Sylvia Scribner. **Culture and Thought**. New York: John Wiley & Sons Inc., 1974.
- Czerny, Adalbert. **Der Arzt als Erzieher des Kindes**. Wien: Franz Deuticke, 1944.
- Darley, Frederic L. and Clark H. Millikan. **Brain Mechanisms Underlying Speech and Language**. New York: Grune and Stratton, 1967.
- Denzin, Norman K. **Childhood Socialization**. San Francisco: Jossey — Bass Publishers, 1977.
- Di Leo, Joseph H. **Child Development**. New York: Brunner/Mazel, 1977.
- Feather, Norman T. **Value in Education and Society**. New York: The Free Press, 1975.
- Fishman, Joshua A., ed. **Language Loyalty in the US**. The Hague: Mouton & Co., 1966.
- Freedman, Alfred M. & Kaplan Harold I. (Ed.). **Comprehensive Textbook of Psychiatry**. Baltimore: Williams & Wilkins Co., 1967.
- Goodman, Mary Ellen. **The Culture of Childhood**. New York: Teachers College Press, Columbia University, 1970.
- Hall, Edward T. **Beyond Culture**. Garden City, New York: Anchor Press, 1976.
- Hatch, Elvin. **Theories of Man and Culture**. Cambridge Mass.: Columbia University Press, 1973.
- Jacobi, Jolan. **Die Psychologie Von C. G. Jung**. Zurich: Raser Verlag, 1940.
- Jeffrey Dorothy & Roy McConkey. **Let Me Speak**. New York: Taplinger Publishing Co., 1977.
- Johnson, Doris J. & Helmer R. Myklebust (Ed.). **Learning Disabilities**. New York: Grune & Stratton, 1967.
- Jung, C. G. **Psychologische Typen**. Zurich: Raser Verlag, 1960.
- Г. С. Костюк (ред.) — **Радянська психологічна наука за 40 років**. Наукові Записки, т. VIII. "Радянська Школа". Київ, 1958.
- Lewis, M. M. **Language Thought and Personality**. New York: Basic Books Inc., 1963.
- Lidz, Theodore. **The Person**. New York: Basic Books Inc., 1976.
- Lurija, A. R. & F. Ja. Ludowitsch. **Die Funktion der Sprache in der geistigen Entwicklung des Kindes**. Dusseldorf: Schwann, 1973.
- McLaughlin, Barry. **Second — Language Acquisition in Childhood**. Hillside, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1978.
- Mead, Margaret. **The Implications of Culture Change for Personality Development**. New York: American Museum of Natural History, 1947.
- Norbeck, Edward, Douglass Price-Williams and William M. McCord (Ed.). **The Study of Personality**. Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1968.
- Opler, Marvin K. **Culture & Mental Health**. The Mac Millan Co., 1959.
- Теодосій Самотулка — "Слово психіатра", **Пластовий Шлях**, ч. 3, 1967, стор. 21-29, Торонто, 1967.
- Schopler, Eric and Robert J. Reichler (Ed.). **Psychopathology and Child Development**. New York: Plenum Press, 1976.
- Slobin, Dan I. **Einführung in die Psycholinguistik**. Kronberg: Scriptor Verlag, 1974.

- Stein, M. R., A. J. Vidich & D. M. White (Ed.). **Identity & Anxiety**. The Free Press of Glencoe, Ill., 1960.
- Vygotsky, Lev S. **Thought and Language**. Cambridge Mass.: The M. I. T. Press, 1962.
- Watson, E. H. & G. H. Lowrey (Ed.). **Growth and Development of Children**. Chicago, Ill.: Year Book Medical Publishers, 1951.
- White, Leslie A. **The Concepts of Cultural Systems**. New York: Columbia University Press, 1975.
- Wilson, Edward O. **Sociobiology**. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1975.
- Wolff, Toni. **Studien zu C. G. Jungs Psychologie**. Zurich: Rhein Verlag, 1959.
- Wolman, Benjamin B. (Ed.). **Handbook of Clinical Psychology**. McGraw Hill Co., 1965.
- НТШ — Енциклопедія Українознавства, т. 6, стор. 2279-2280. Мюнхен: Молоде Життя.

(Список повищої бібліографії приготувала пл. уг. Марта Самотулка).

Пл. сен. Лариса М. Л. Залеська Онішкевич

АСПЕКТ ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОСТІ:

Мова та школи

Дивлячись на французьких канадців, можна побачити, що справа власної мови та ідентичності є тісно пов'язана. Деякі соціологи твердять, що це не у всіх випадках так. Це ми бачимо також з активності певної групи канадців чи американців українського походження. Та беручи під увагу всі позитивні прояви останньої групи, стає ясным, що присутність стійкої групи, яка береже й передає знання мови, є konieczною для підтримки пам'яті про походження всієї групи, спільноти.

Отримавши нагороду Нобля з літератури 1978 року, Ісак Башевіс Сінгер зі ЗСА, що пише по жидівському ("їдіш"), пояснив, що вибрав цю мову, тому що "це вимираюча мова". Це його аргумент. Свого сина він виховав на свідомого жида, який тепер є успішним єврейським письменником в Ізраїлі. Батько твердить, що без знання свого власного кореня син не міг би бути добрим письменником, тому що література є вповні пов'язана з власним корінням".¹⁾ Він уважає, що Толстой,

Достоевський були так глибоко закоріненими росіянами, як Гоголь був українцем, — і тому вони такі великі. Сінгер звертає увагу на швидку асиміляцію німців у ЗСА, які крім своїх прізвищ вже нічого не мають. Він проти асиміляції. Асиміляторами він зве тих батьків, які не посилають своїх дітей до своїх шкіл. Ситуація українців у ЗСА чи в іншій країні Заходу не є близька до німецької, не є така сильна як жидівська, — вона має свої позитиви, свої сильні аспекти, як має й деякі дуже вразливі місця, що можуть катастрофічно відбитись на цілій громаді.

Справа вживання української мови

Хоча в Канаді суспільна та політична атмосфера тепер є більше сприятлива для етнічних груп, як це було раніше, бачимо на основі статистики Івана Теслі та В. Романа Петришина²⁾, що на 1971 р. відсоток канадців українського походження, що вживає українську мову в своїх домах є тільки 22.8. В деяких провінціях є тільки 3.6%, в Альберті є 18.2, Онтаріо 26.2, а в Квібеку 37.5%. Замітною є ситуація в Квібеку не тільки з актуальності там мовної проблеми, але й через провінційну піддержку для українських шкіл. Цікавим є, що є помітний упадок числа тих, які 10 років раніше подавали українську мову за матірню (1961 р. 64.4%, а 1971 р. вже тільки 48.9% всього населення українського походження).³⁾ Беручи під увагу нормальне число відходу старших (смертність), це всеодно є ярким вказівником, що певний відсоток тих самих осіб, постарівшись на 10 р., вже не хоче признатись до того, що вони виростили з українською мовою, як їхньою першою. Отже з тих 48.9%, 26.1% вже перестало вживати українську мову як розговірну в домах. Та 22.8%, що вживають українську мову, це все ж таки вища цифра, як можна сподіватись у якійсь іншій країні. У ЗСА, за таблицею Р. Цибрівського, 249,351⁴⁾ особа подала 1970 р., що українська мова була матірною (треба зазначити, що майже на сто тисяч більша цифра для російської мови напевно включає половину карпато-русинів та їхнього варіанту української мови). Якщо б брати подібний підхід, за аналогією статистики Канади, де 48.9% ще вживали українську мову, то можна б припускати, що яких 122 тисячі у ЗСА вживає українську мову як розговірну по своїх домах. (Статистика державного перепису в цій справі не

є точна, бо на ці питання відповідало тільки 15% населення, і на основі таких зразків припущено загальну цифру). Та тому що у ЗСА та інших країнах нема такої самої загальної атмосфери та державної піддержки для української мови в державних школах, можна припускати, що відсоток тих, що вживають українську мову серед рідні, є менший як 20%, ближче мабуть до 15%, бо в Канаді, коли ще третя та часами четверта генерація вживає українську мову, у ЗСА це було б рідкістю. Тому, що годі сподіватись підвищення відсотка україномовних домів (хіба що із збільшенням громади новою імміграцією), нам радше треба зосередитись над тими факторами, які впливають на піднесення чи зниження числа тих, що вживають українську мову по своїх домах та серед родини.

ТЕПЕРІШНІЙ СТАН

Тепер ми бачимо в Західньому світі кінець хвилі романтично-етнічного зацікавлення, отже це початок не дуже сприятливої для нас атмосфери. На цей малий гурт українців, що є у Західньому світі і ще вживає українську мову як розговірну по своїх домах, серед рідні й знайомих, мають впливи ще різні додаткові чинники.

А. Українські Церкви.

На жаль, запримічується щораз менше піддержки для заохоти вживання та задержання української мови в відправах, проповідях, лекціях і зборах (це головно помітне по українських католицьких церквах). Напр. у філадельфійській єпархії посвідки Першого причастя чи хрищення є тільки в церковно-слов'янській мові та в англійській мові. Української мови не вживають навіть для таких важливих пам'яток. Для дитини стає досить ясно, що тут української мови не потрібно. Також відчувається натиск на введення двомовних проповідей чи відправ не в українській мові, навіть коли всі парафіяни добре знають українську мову. Ефект цього очевидно негативний не тільки на дітей, але й на деяких батьків, які пояснюють собі, що українська мова не така вже важлива, якщо відповідальні церковні чинники так поступають. Таке ставлення тих церковних діячів (а в деяких проявах преси відчувається навіть погорду до наших традицій) дуже дивне хоча б із зовсім практичного боку. Раз дана парафія переходить на мову не-

українську, то цим робить перший крок до зниження свого членства; головню при зміні місця замешкання молоді люди часто записуються радше до римо-католицьких церков, бо ж яка різниця вже? Статистика Канади від 1931 р. до 1971 р. ілюструє, як із всіх українців було 58% українців католиків, на 1941 р. 50%, 1951 р. 41.7%, 1961 р. 33.3%, а 1971 р. 32.1%.⁵⁾ У православній Церкві спад був менший, бо від 24.6% був зріст до 29% (місцеві причини), а потім спад до 20.1%. Причина страти меншої пропорції є частинно в тім, що саме деякі католицькі церкви переходили на англійську мову та не придержувались нашого обряду. Тому такий замітний зріст українців римо-католиків з 11.5% на 15.3%. Зріст різних протестантських віровизнань є з 3.2% на 27.6%, а баптистів та інших з 2.8% на 10.9%. Отже 1971 р. було в Канаді вже більше українців у віровизнаннях не традиційних для українців: 38.5% (зріст із 5.9% у 1931 р.), як у традиційних українських віровизнаннях (православнім та католицьким).

Б. Українські школи.

Про стан шкіл Канади (головно цілоденних та державних) вже проведено багато студій. В других країнах ця справа виглядає інакше. 1975 р. Ф. Любінецька⁶⁾ підсумувала стан українських шкіл у Західньому світі: Австралія — 2,306 дітей, Австрія — 20, ЗСА — 14,701, Англія — 1,604, Аргентина — 250, Бельгія — 150, Бразилія — 1,463, Італія — 100, Канада — 7,233 (та яких 20 тисяч у державних школах), Німеччина — 220, Франція — 57, разом всіх: 28,104 по українських школах, та включаючи учнів у державних школах, що беруть українську мову, сума досягне 48,104 особи.

Якщо брати пересічне число молоді шкільного віку як 20% населення, то виходило б, що в пропорції до 48 тисяч нашої молоді, що навчається української мови, є всього 240 тисяч всього українського населення (у країнах Заходу). Всі ми знаємо, що так не є, отже це тільки доказ, що дуже мале число ходить до шкіл українознавства. У ЗСА, де українців є 750 тисяч, повинно б бути хоч 150 до 200 тисяч молоді по наших школах. Отже ми маємо тепер у наших школах тільки представників 74-охтисячного українського населення; себто це доказує, що приблизно тільки 10% батьків посилає своїх ді-

тей до наших шкіл (бо на 750 тисяч населення є майже 150 тисяч шкільного віку, а в наших школах є тільки 14.7 тисяч молоді). Навіть на приблизно 250 тисяч тих, що подали (у ЗСА) українську мову за матірню, у 1970 р.⁷⁾ повинно бути 50 тисяч молоді, а нема навіть і половини її.

На підставі порівнянь всіх існуючих слов'янських суботніх (чи "додаткових") шкіл треба ствердити, що українські школи є незрівнянно краще зорганізовані й більше успішні як будь-які інші (це відноситься навіть до всіх, крім жидівських, етнічних шкіл).⁸⁾ Більшість слов'янських шкіл була спочатку при парафіях (головно католицьких). Та давні щоденні парафіяльні школи поляків, словаків та навіть і українців, у багатьох випадках, вже стратило своє етнічне забарвлення й програму. Тільки у деяких із них ще вчать даної мови і то тільки в нижчих класах. Винятками тут є тільки декілька шкіл, які зуміли задержати добрий рівень і велику увагу до своєї культури (напр. щоденні українські католицькі школи біля Дітройту та в Нью Йорку). Крім українців мало хто зі слов'ян має ще денні школи; росіяни мають тільки одну (дуже малу) в Нью Йорку. Та майже всі слов'янські групи стараються мати суботні школи. Звичайно вони групують дітей тільки у двох чи трьох класах; у кращих випадках вони мають 8 клас (поляки). Ніхто, крім українців, не має суботніх шкіл з 12-ма класами. Ніхто з них навіть не мріє про кінцеві іспити подібних до матуральних іспитів, які здають по українських школах. Ніхто крім українців не має центральних установ на цілу країну, для керування педагогічними плянами, програмами, підручниками і т. п. Поляки щойно тепер організують таку централю. Справді українська система з власною Шкільною Радою є унікальна. В 1976 р. Шкільна Рада охоплювала 70 шкіл з числом 3,710 учнів. Крім них при Православних парафіях було ще 36 шкіл і коло 900 учнів.⁹⁾ Всі ці школи мали по 8, 10 або 12 клас. На 1978 р. статистика денних українських католицьких шкіл виглядає так: 31 початкових, 11 середніх шкіл та три вищі (дві семінарії та одна дворічна, для дівчат). У нижчих класах було 5,017, у середній школі 912, а в вищих 423.¹⁰⁾ Православна церква має також одну семінарію, у якій в 1978 р. було 12 студентів.

Варто ще додати, що деякі слов'янські групи мають свої літні табори для вивчання своєї мови. Це мають і українці.

На табори російської мови влітку їздять учні головно не-російського походження, а з них досить багато українців! Цікаве є ще одне спостереження. У польських школах нема зустрічей дітей різних польських імігацій; при парафіяльних школах є головно внуки, чи правнуки осіб, що приїхали ще перед 1945 р. Ті що приїхали між 1945 та 1950 роками зорганізували свої школи. А вже зовсім недавноприїжджі нерадо посилають своїх дітей до одних чи других шкіл. Ми знаємо, що у нас також є ізоляція двох перших імігацій. Треба нам дбати про те, щоб ми могли приєднати дітей свіжоприбулих.

В університетах студії українознавчих предметів покищо виглядають дещо відмінно. У ЗСА від 1974 до 1977 років, коли число слухачів російської мови впало на 14.6% (із 32.5 тисяч до 27.8 тисяч), польської мови підвищилось на 1.3% (з 1,123 до 1,156 слухачів), то слухачів української мови підвищилось на 13.7% (із 117 до 133).¹¹) Та тому що українська мова була однією з тих, що найпізніше поширились по університетах ЗСА, ріст числа її слухачів не треба порівнювати з загальною статистикою слухачів інших мов. Одначе вже від 1978 р. є помітно гірший стан числа слухачів українських предметів; в деяких університетах їх навіть вже зліквідовано (напр. Ратгерс у Нью Брансвіку), а в деяких слухачів критично мало (Пітсбурзький та Пенсильванський університети). У протиставленні до студентів початку сімдесятих років студенти, що тепер починають студії, є дуже практично наставлені (подібно як це було в 1950-их роках); вони не так зацікавлені брати якийсь український курс; ще найрадіше візьмуть мову, замість літератури чи історії. Та парадоксально, — є ще даліше великий відсоток українців, що бере курси російської мови.

В. Молодечі організації.

Формально, ще й досі всі найбільші українські молодечі організації (ОДУМ, Пласт і СУМ) повинні проводити всі свої програми українською мовою. Практично, а головно там де виховники мають менше як 30 років, розмовною мовою є мова даної країни. Це так є на сходинах і на таборах. Хоча всі ці три організації закликають своїх членів ходити до українських шкіл, є щораз більше число, що цього не робить. В результаті зростає відсоток тих, які ледве можуть прочитати щось по-українському.

Г. Батьки.

Окрім деякого впливу молодечих організацій та вузчого кола товариства, все таки це батьки надають тон у своїй родині щодо вживання розмовної мови. Оправдання, що немов "дитина не хоче говорити по-українському" — це тільки для того, щоб не подивитись правді в очі: батьки самі, напевно, не вживають виключно чистої української мови. Раз батьки мішають 30% не-українських слів, то діти будуть мішати хоч 60%, або взагалі не будуть говорити по-українському.¹²)

Якщо тільки 28% українців (на прикладі тих, що у ЗСА) вважає українську мову за матірню, а тільки 10% посилає своїх дітей до українських шкіл, то наскільки чисту мову вони вживають? З моїх обсервацій малого осередку в Нью Джерзі¹³) з тих що добре знають мову, тільки 10% вживає серед рідні тільки чисту українську мову. Подібний відсоток подає Б. Боцюрків.¹⁴) Яких 15% ніколи не вживає української мови, а 75% вживає мішану мову (напр. з англійськими висловами). Тут мова може бути на 5% або на 95% занечищена. Базуючись на заокруглених цифрах Р. Цибрівського і І. Теслі¹⁵ можна приблизно подати скільки осіб у Канаді та ЗСА вживає серед рідних і близьких виключно чисту українську мову:

	число українців	уважають укр. мову матірню	найчастіше вживають укр. мову	правдоподібно число тих, що вживають чисту мову
ЗСА (1971 р.)	750,000	250,000 (або 33%)	?	25,000
Канада (1971 р.)	580,000	283,000 (або 49%)	132,500 (або 23%)	28,000

Підраховані числа 25 і 28 тисяч) є правдоподібно більші від справжніх, бо майже половина осіб, що признається до вживання виключно української мови, таки вживає певне число іншомовних слів (свідомо чи несвідомо).

Г. Індивідуальне вживання.

Ще до початку 1970-их років ті молоді, що добре знали українську мову, вживали її в товаристві серед своїх однолітків ще десь до 11-го чи 12-го року життя. Від 12-ти до 17-ти, головню у більшому гурті, вони переходили на мову своєї країни. Маючи яких 17 чи 18 років, вони вибирали своє постійне товариство, а з тим і свою розмовну мову серед українців. Деякі з них, коли ставали батьками, навіть дуже звертали увагу на те, щоб в розмові з дітьми вживати тільки чисту українську мову.

Тепер серед молоді (до вісімнадцяти та й пізніше!) майже 98% тих, хто добре знає українську мову, у більшому товаристві українців уживає тільки мову своєї країни. Ті молоді (6-10%), що з батьками говорять виключно чистою українською мовою, говорять виключно по-українському тільки з дітьми з таких самих родин, серед такого самого товариства з такими самими звичками чи й принципами. На цей факт треба звернути увагу та його використати, бо повища група може бути нашою останньою базою.

ПЕРЕДБАЧЕННЯ НА МАЙБУТНЄ, ПІД ВПЛИВОМ РІЗНИХ ЧИННИКІВ

(за 5-20 років, коли підросте нова генерація)

А. Церкви.

Парадоксально, що наші церкви хоча завдячують своє існування тому фактові, що вони ще українські, не дають (головно католицька) кращих надій на вдержання чи піддержування української мови й культури. Через відсутність українського духа, а тим і специфічності й причини належати до даної парафії, буде менше причини чи й потреби належати до такої "української парафії", головню коли молоді особи будуть змінювати місце замешкання. Парафії будуть ставати менше українськими також ще й тому, що відійдуть вже старші священики, що ще були патріотами. Будуть також відпадати парафіяни чи їхні діти з вищою освітою, якщо в даній парафії парох ставитиме більше натиску, й уділятиме більше уваги фінансам, вареникам і новим будовам, як духовому ростові своїх парафій. Ще один фактор, який спричинюватиме відхід деяких членів, це такі священики, які не турбуються тим, щоб

доповнювати своє знання про сучасний культурний світ та про події в Україні.

Б. Школи.

Школи українонзавства будуть ставати щораз більше англomовними, себто навчанням про Україну мовою даної країни. Більшість шкіл почне знижувати число клас до восьми чи й шести, як це було давно. Прикладом може вже бути ситуація у ЗСА, не дивлячись на те, що останніх десять років були сприятливі для розвитку наших шкіл. Коли 1965 р. Шкільна Рада начисляла майже 10 тисяч дітей і 400 шкіл, то вже 1975 р. подає, що є "менше як половина цієї кількості".¹⁶⁾ У школах при православних церквах в 1968 р. було 1200 учнів і 30 шкіл, а в 1976 р. тільки 863 і 10 шкіл.

В університетах українські курси будуть драстично зредуковані. Студенти братимуть більше практичні (себто фінансово вигідні) предмети. Коли в таких добрих часах як в 1967-68 р. в Канаді тільки 15.9% українських студентів належало до українських студентських клубів, менше як 2% були членами наших молодечих організацій.¹⁷⁾ 5% до 10% брало українські курси 1976-77.¹⁸⁾ Беручи під увагу специфічність канадських обставин, передбачуємо хоч одну десятю повищого числа слухачів українських предметів.

У ЗСА, восени 1978 р., переведено опитування 187,603 студентів першого року на 383 університетах; обидва числа є репрезентативні. При виборі студій найбільш популярними виявились такі: адміністрація підприємства ("бізнес адміністрейшин" 6.9%), професійне книговедення ("акавнтінг" — 6.7%), і мед-сестерство (4.1%). Відповіді на питання про те, які професії ці студенти бажають мати, такі є найбільш популярні: провідники підприємств ("бізнес ексекютивс" — 9.35%), інженери (9.1%), професійні книговида (6.3%) та судді й адвокати (4.3%).¹⁹⁾ Зацікавлення цих початкуючих студентів також більше практичні та егосцентровані, як попередньої хвилі студентів. Політично нові студенти держаться середини (57.8%), є 23.6% лібералів, 16.1% консерватистів, 1.8% скрайньо лівих і 0.8% скрайньо правих.²⁰⁾ Правдоподібно, за кілька років ці погляди будуть більше посилені в тім самім напрямі — йти середньою дорогою, не відбиватись від більшости. Це відіб'ється і на наших студентах, які будуть менше активні в українських

клубах та громаді, будуть менше зацікавлені українськими предметами та будуть рідше говорити українською мовою.

В. Молодечі організації.

Більшість зайнять буде переводитись у мові даної країни. Тільки для деяких ритуальних чи святочних форм будуть вживати ще українську мову. Новоприбулі з України будуть вступати в ці організації тоді, коли їхні батьки будуть активні в громаді. Якщо прийде хвиля більше масової української імміграції, то вони, мабуть, матимуть свою організацію. Передбачення основані на спостереженні попередньої хвилі імміграції та польських груп.²¹⁾

Число молодечих організацій буде також маліти, як і членство у цих товариствах. (Під час дискусій на молодечій сесії СКВУ 1978 р., один адвокат з Дітройту звернув увагу на факт, що тому 25 років у самому Дітройті було щось 15 активних молодечих організацій, з яких ніодна сьогодні вже не існує).

Г. Батьки.

Майже 70% батьків буде говорити з своїми дітьми головною мовою даної країни. Їхні діти, в кращих випадках, будуть тільки розуміти т.зв. "кухонну мову", себто обмежене число слів домашнього вжитку. З тих молодих, що тепер вживають українську мову між собою, 6-10% буде вживати цю мову в розмові з своїми дітьми, а з їхніх дітей буде її вживати вже тільки 2%.

У статистиці ЗСА з 1970 р. підраховано за зразками (себто на основі опитуваного малого числа типового населення даного міста; це число є нижче, ніж дійсне у нашій ситуації, але пропорція одного питання до другого може бути досить репрезентативна), що українську мову як матірню вважає 19,028 у Нью Йорку, 11,646 у Філадельфії, 13,238 у Шікаго та 5,944 у Дітройті.²²⁾ З них пересічно 50.5% були народжені поза ЗСА, 38.9% мали одного з батьків родженого у ЗСА, а 5.7% мали обох батьків уродженців ЗСА. Отже з цієї пропорції виходить, що коли хоч одне з батьків є народжене в Україні (чи на еміграції з неї), то є добра можливість, що діти будуть знати українську мову як першу. (Може варто звернути увагу на можливість спровадження осіб для подружжя з України?).

Г. Індивідуально.

Як підросте нова генерація молоді, то вже тільки 2-5% буде ще вміти говорити плавно по-українському. Коли тепер приходить хвиля меншої індивідуалізації, то вже незабаром ми запримітимо наслідки цього в меншому вживанні української мови. У Канаді був помітний спадок на яких 15% з числа тих, що вважали українську мову за матірню 1961 р. (64.5%) і 1971 р. (48.9%). Якщо не буде більшого припливу свіжих емігрантів з України, то на 2000 рік у Канаді буде може 1400, а в ЗСА тільки 1250 осіб, що будуть ще спілкуватись серед рідні виключно чистою українською мовою (10% з тих, що добре знають мову).

ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ДІЇ СЬОГОДНІ — ДЛЯ КРАЩОГО ЗАВТРА

Щоб хоч дещо сповільнити правдоподібний хід подій (передбачений вище) чи радше їхній вплив та для того, щоб хоча частинно врятувати нашу молодь від загроз цілковитого невживання української мови, пропоную такі акції, пов'язані з різними чинниками.

А. Церкви.

1. Наші церковні провідники можуть виявити більше уваги не тільки піддержці самозбереження наших церков при збереженні української мови, але можуть також виявити більше зацікавлення культурою та чистотою української мови.

2. Кандидати на нових священиків повинні спершу добре опанувати українську мову, заки їх висилається до українськомовних парафій. У семінаріях можна плекати більше пошани і любови до української культури та традиції.

3. За посередництвом центральних установ (СКВУ, КУК, УККА і т.д.) та єпископських канцелярій організувати що два року міжконфесійні семінарі (на 3-5 днів) для всіх священиків та сестер даної околиці. На цих семінарах, де можна також доповнювати відомості про нові напрямки філософії та соціології, треба аналізувати сучасні події в Україні та напрямки і проблеми серед наших спільнот на Заході. У співпраці з НТШ, УВАН та українськими професорами такі семінарі можуть дати такі позитивні висліди: а) пізнання й розуміння проблем сучасної спільноти, б) глибше розуміння подій в Укра-

їні, в) познайомлення з загальними напрямками серед молоді на Заході, г) відсвіження свого загального знання, г) виміна думок з релігійними працівниками всіх українських віроісповідань, д) прямий контакт з українськими науковцями.

Коли протестантські чи римо-католицькі священники є часто зобов'язані регулярно підвищувати свої кваліфікації додатковими студіями, повищі семінарі були б доброю можливістю для наших священників хоч частинно досягнути також і це на повищих семінарах.

4. Заохотити священників уживати чисту українську мову у своїх проповідях до тих, хто розуміє українську мову. Вживання мішаного словника має негативний вплив на всіх (брак інтелектуального зусилля). Увага проповідника до мови вплине заохочуюче і на слухачів; вони не тільки зможуть навчитись нових слів і поширити своє знання, але будуть ставитись з більшою пошаною до української мови.

5. Конечно треба вести окремі зайняття з тими, що взагалі не знають української мови, та з тими, що її знають. Яке б не було мале число одних чи других, треба пожертвувати час, щоб вести лекції релігії та підготовки до св. Причастія в українській мові для тих, що розуміють мову. Якщо дана парафія ігнорує цих дітей, що знають українську мову, і навчає їх тільки мовою своєї країни, то навіщо тоді називати цю парафію українською?

6. Парафії різних віроісповідань повинні консолідувати суботні школи по малих осередках. Замість того, щоб мати по двоє-трьох учнів у класі (або ще гірше, з'єднувати по дві-три класи в одну групу), — можна мати спільну школу з більшими класами. Тоді тільки лекції релігії вести окремо. Тоді вибір відповідних учителів буде легшим і кращим, а результати будуть більше успішні для цілої громади. З'єднання шкіл є єдиним засобом вдержання їх. Якщо вони будуть даліше відокремлені, то вже скоро побачимо ще більше зниження числа клас, зниження рівня та числа дітей. Зустріч україномовних дітей з різних українських парафій даної місцевости принесе ще й інші позитиви: ширше товариство, кращий вибір українських друзів, а колись і подругів життя. Свідома чи несвідома ізоляція власних парафій тільки прискіплює самоликвідацію в гетті власної парафії. Парафії мусять зрозуміти, що кон-

такти молоді з іншими українськими парафіями даної місцевости принесуть користь для кожної парафії. Краще, щоб молоді одружувались з українцями іншого віроісповідання як з чужинцями. У першому випадку таке подружжя залишиться або при одній, або при другій українській церкві (отже 50% можливості вдержання при даній парафії). У другому випадку буде менше як 20% можливості вдержати їх, бо мішані подружжя частіше відходять від наших парафій.

Б. Школи українознавства.

1. Вже тепер конечно треба почати консолідацію місцевих українських шкіл, щоб забезпечити існування всіх клас, від садочку аж до 12-ої класи для тих дітей, які ще знають українську мову. Тільки при таким підході хоч мале число дітей буде справді мати змогу здобути повну середню освіту з українознавства.

2. Навіть при дуже скрутних обставинах не треба знижувати числа клас, але старатись мати всі 12. Ради почуття рівновартости та певности дитини треба, щоб вона знала, що в українській школі є такі самі вимоги, число клас та рівень, як у звичайній державній школі.

3. Треба запрошувати до учительського складу нових українських емігрантів з України. Це не тільки дасть дітям конкретний зв'язок і зрозуміння подій в Україні, але й дасть змогу вивчати сучасну українську мову без перестарілих чи місцевих занечищень (які нераз відбиваються на мові вчителів).

4. Місцеві та загальні центральні установи (УККА, КУК і т. п.) повинні виявити далеко більше уваги до шкіл українознавства й турботи за них. Це відноситься не тільки до організування, консолідування шкіл, але й до фінансової допомоги.²³⁾

5. Для продовження існування наших спільнот на Заході українські установи повинні призначати найбільші стипендії тільки тим студентам, що відповідають таким критеріям: а) закінчив школи українознавства, б) бере курси з українських студій в університеті.²⁴⁾

В. Молодечі організації.

1. Щоб не було багато малочленних організацій, які скоро розпливуться й пропадуть, треба вже почати спільне пля-

нування з провідниками всіх українських молодечих організацій. Плянування може включати: роди зайнять, вимога закінчення школи українознавства, активне вживання української мови, спільні семінари, змаги, табори і т. п.

2. Розглянути можливість спільних видань допоміжних матеріалів, підручників та преси для даного віку молоді.

3. Щоб зберегти хоч мале число молоді, що ще плавно говорить українською мовою, творити свого роду почесні селективні гуртки, щось в роді "дружинників українського слова" (так як по школах чи університетах є окремі гуртки для учнів з найвищими оцінками). Треба заохотити і піддержати тих, що ще вживають виключно чисту українську мову на своїх заняттях. По окремих організаціях улаштовувати для них окремі конкурси й зустрічі з гуртками інших осередків.

4. Для гуртків "дружинників" українського слова з різних молодечих організацій улаштовувати місцеві та загальні зустрічі, табори, дебати чи конкурси. Треба заохочувати їх зустрічатись, щоб молодь бачила, що є більше таких, що вживає чисту українську мову.

Такі зустрічі, конкурси, змаги повинні бути фіндовані нашими товариствами, щоб вдержати цих молодих, як свого роду арку Ноя — арку українського слова.

Г. Інші організації.

1. На своїх сходинах, у своїх публікаціях, всі організації, члени яких ще знають українську мову, повинні продискутувати справу вживання чистої української мови серед своїх родин та своєї організації. Це повинні зробити парафіяльні, професійні, молодечі та жіночі товариства. Серед них треба інформувати загал про загрози, які стоять перед нашою спільнотою, якщо вона не матиме достатнього числа тих, що ще добре знають і вживають українську мову.

2. Щоб дати справжню відбитку нашої мовної проблеми, можна творити в кожній околиці пропагандивну групу з трьох осіб (виховника з молодечої організації, педагога та однієї молодої особи, що плавно й добре говорить по-українському). Така група може обійти всі організації даної околиці, щоб пояснити загрозу існуючого стану та порадити, як з цим боротись. Треба вияснити всім організаціям та їхнім членам (що ще розуміють українську мову), що з невеликим зусиллям можна

легко та плавно говорити на всі теми українською мовою. Тому що знання та чисте і часте вживання кількох мов є інтелектуальною руханкою, ті учні, що є справді двомовними (себто можуть вживати обидві мови не мішаючи слів), мають багато вищі академічні успіхи у всіх предметах, як учні що не вживають другої мови, а мають такі самі інтелектуальні здібності.

3. Усвідомлювати батьків, що якщо вони не дають своїм дітям можливості говорити чистою українською мовою, то вони відбирають дітям можливість мати кращі оцінки в державній школі та можливість бути повнішою людиною.

4. Організувати окремі товариства для тих молодих, що не знають української мови. Їх треба також конечно вдержати при нашій спільноті.

Г. Індивідуально.

1. Поодинокі родини, батьки, мусять свідомо шукати зустрічей, знайомств, вакацій з такими самими родинами, що плекають чисту українську мову по своїх домах. Для дітей є дуже важливим, щоб вони бачили, що таких родин є більше, що вони можуть знайти друзів серед них.

2. Молодим особам, що між собою вживають виключно чисту українську мову, що не є членами молодечих організацій (головно по малих українських осередках) створювати можливості належати до "арки українського слова". Такій молоді треба давати нагороди, писати про неї в пресі, наділяти стипендіями, давати вільні вакації по українських оселях, — щоб створити заохоту належати до таких почесних гуртків.

Д. Загально.

1. Заохочувати батьків знати та вживати чисту українську мову, щоб їхні діти мали змогу вибору якою мовою вони будуть пізніше говорити. Дитина, що не знає добре мови, не може мати можливості вибору.

2. Допомогати громаді, щоб хоч мала група молоді закінчила 12 клас школи українознавства, та щоб добре знала українську мову і могла нею спілкуватись зі своїми братами в Україні, щоб наша громада не загубила стежки туди.

Висновки.

Коли в нас, на Заході, справді вже треба говорити про плянування "арки українського слова", це ситуація, яку не можна порівнювати до стану в Україні. Поперше, загальне число мовлян там є в 30 чи 40 разів більше, а по-друге, все ж таки, там є джерело творення української мови. Хоча які були прикрі цілі десятиріччя чи й сторіччя у нашій історії, незалежно від того, скільки відпало від українства, крім тих, що залишились при джерелі, багато вартісних одиниць повернулося до свого кореня.

Недавня студія проф. К. Фармера про мовну проблему в Україні²⁶⁾ виявила непогану ситуацію 1970 р. Вживаючи радянські статистичні дані за 1959 і 1970 роки, він запримітив зміни: По містах був помітний більший ріст числа тих, що вживають українську мову, головню у Херсоні (ріст на 19.3%), Харкові (14.9%), Ворошиловграді (9%), Чернігові (5.5%) і Києві (5.5%). По селах ріст був мінімальний. Та коли 1.8% українського населення по містах подало перехід на російську мову як на свою рідну, то сільське населення не змінилось під цим оглядом. К. Фармер цитує статистику, що в 1970 р. 48.5% міського та 25.1% сільського населення подало, що вільно володіє своєю й другою мовою, російською. З тих українців, що з різних причин подали російську мову як свою матірню мову, ще 58% подано українську як другу мову. Треба пам'ятати, що повищі зміни були за часів шестидесятників, Шелеста, і взагалі під час хвилі індивідуалізації, що була в Україні також.

Мабуть дивлячись на подібні інформації про приріст тих, що вживають українську мову, міністерство освіти УРСР недавно затвердило новий підхід до навчання української молоді в Україні,²⁷⁾ з наміром піднести їхнє знання російської мови та поширення з тим ідентифікації як радянських громадян, а не українців. Тепер у тих школах, що ще мають українську мову як викладову, вже від першої класи будуть навчати російської мови. У всіх школах, навіть по педагогічних інститутах, нормальні класи будуть поділені тільки для лекцій російської мови, щоб її краще вивчати у малих групах. Натиск є ясний. Після вицезгаданого зростання вживання української мови вирішено агресивно неутралізувати та ліквідувати ці здобутки. Беручи під увагу теперішню політичну атмо-

сферу й натиски, а ще до цього й деякий зворот до пильнування "власного городця", за 10 чи 20 років навіть в Україні будуть нові прикрі цифри про вживання української мови. Розуміючи мову як один з аспектів ідентичности, її плянують виразно послабити та атакувати. Рівночасне знесення окремих горожанських приналежностей у поодиноких радянських республіках в заміну за одне радянське горожанство є також намаганням надати нову форму особистій ідентичності.

Хоч українська мова не вимирає в Україні, вона може вимирати тут. Багато батьків, діячів різних організацій та церковних діячів є асиміляторами, бо не розуміють проблеми так гостро, як це виразно визначив письменник, лавреат Нобля Сінгер (цитовано спочатку). Коли ще не є запізно, коли ще тільки 11-та година, а не 12-та, — ми ще можемо допомогти зберегти українську мову в західному світі. Поки ще не пропала українська ідентичність, це ще можна зробити. Завтра може бути вже запізно.

Бібліографія

- 1) Richard Burgin. "Isaac Bashevis Singer Talks... About Everything". *The New York Times Magazine*, Nov. 26, 1976. p. 39.
- 2) Роман А. Цибрівський та Іван Тесля. **Українці в ЗСА й Канаді, ідентифіковані переписами населення**. Нью Йорк: Український Соціологічний Інститут, 1975 р., ст. 32.
- Roman W. Petryshyn. "The Ukrainian Canadians in Social Transition", **Ukrainian Canadians, Multiculturalism, and Separatism: An Assessment**. Edmonton: Univ. of Alberta Press for Can. Inst. of Ukr. Studies, 1978, p. 93.
- 3) Іван Тесля, там таки, ст. 26.
- 4) Роман А. Цибрівський, там таки, ст. 10.
- 5) Roman Petryshyn, op. cit. p. 94.
- 6) Фалина Любінецька. "Наш фундамент", **Вісник СНВУ**, рік IV, ч. 1, червень 1977, ст. 7.
- 7) Роман А. Цибрівський, там таки, ст. 10.
- 8) Larissa M. L. Onyshkevych. "Slavic Language Schools in the USA". Manuscript. Доповідь виголошена на: Ninth National Convention of Amer. Assoc. for the Advancement of Slavic Studies, Washington, D.C. Oct. 14, 1977.
- 9) Фалина Любінецька, там таки, ст. 7.
- 10) "Дещо про українське католицьке шкільництво в ЗДА", **Шлях** з 29-го січня 1978 р.
- 11) "Fact File", **Chronicle of Higher Education**, vol. XVI, no. 22, Aug. 7, 1978, p. 7.

12) Лариса М. Л. Онишкевич. "Справа вживання української мови". Доповідь виголошена на сесії молодечих організацій під час нарад СКВУ, листопад 1978 р., у Нью Йорку.

13) Моя статистика для повищої доповіді збігається з даними студії Б. Боцюрнова.

14) Богдан Р. Боцюрнів. "Етнічна ідентифікація і наставлення університетських студентів українського походження:

висліди анкетного дослідження в Альбертському Університеті",

Ukrainians in American and Canadian Society.

Українці в американському та канадському суспільствах. Джерзі Сіті: Укр. Науковий Інст. Гарв. Унів. та Укр. Соц. Інст., Праці, т. 1, 1976 р.

Проф. Боцюрнів інформує, що на опитуваних 734 студентів 57.8% подало українську мову як матірню, але "тільки 10.3% говорили виключно по-українському дома". 64.5% вживали обидві мови (ст. 130).

15) Роман А. Цибрівський та Іван Тесля, там таки, ст. 10 і ст. 26.

16) Е. Жарський. "Школи українознавства: сучасне і майбутнє". **Свобода**, ч. 77, 5-го квітня 1977, ст. 3.

17) Богдан Р. Боцюрнів, там таки, ст. 132.

18) Bohdan Krawchenko. "Ukrainian Studies in Canada". *Nationalities Papers*, vol. VI, no. 1, Spring 1978, p. 39.

19) "Fact File", *Chronicle of Higher Education*. vol. XVII, Jan. 22, 1979, p. 14.

20) Так таки, ст. 15.

21) Вже тепер можна зазриміти намагання найновіших українських іммігрантів створити свою організацію-товариство. У своєму заклинку вони пишуть "Трудно нам знайти собі місце в існуючих українських організаціях на еміграції через відмінність життєвих досвідів і обривів". **Нові Дні**, січень 1979, ст. 9.

22) Роман А. Цибрівський, там таки, ст. 19.

23) "УНФонд. Звіт Контрольної комісії УНКА". **Свобода**, ч. 125, 2-го червня 1977, ст. 4, подає такі інформації, що УНКА приділив 1.92 тисячі на Шкільну Раду. Ця сума майже рівна видаткам за друк закликів жертвувати на УНФонд. Збірщикам виплачено винагороди в сумі 7.3 тисячі! Закуплено крісла за 1.24 тисячі, себто за суму близьку дотації на шкільні справи.

24) Слідкуючи за стипендистами УНС зазриміємо, що половина не вчащає на заняття українських студентських клубів, мало хто з них запикується на українські виклади, але часто вони беруть російську мову.

25) Kenneth C. Farmer. "Language and Linguistic Nationalism in the Ukraine", *Nationalities Papers*. vol. VI, no. 2, Fall 1978, p. 130-133.

26) Колегія Міністерства освіти УСР. "Удосконалювати вивчення і викладання російської мови в загальноосвітніх школах і педагогічних навчальних закладах республіки". **Радянська освіта**, 11-го листопада 1978 р.

Проф. Радослав Жук

ПРОЄКТ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІЯСПОРНОЇ КУЛЬТУРИ

Теза

Розбудова нової сучасної творчої української культури є найважливішим завданням Діаспорної України.

Аргумент I: Культура, актуальна сучасним змістом і сучасною формою вислову, стає природною частиною щоденного життя. Тільки така українська культура може збудити національну свідомість і суспільну активність найширшого загалу, а в першу чергу молодого покоління.

Аргумент II: Культура, яка в нових формах вносить нові своєрідні вартості в загальну культуру світу, ставить націю в ряди передових націй світу. Тільки така культура може здобути повне признание для української нації і стати могутньою зброєю у пропагуванні української проблеми в світі.

Аргумент III: Культурний розвиток нації залежить від правильної настанови та ініціативи зорганізованого суспільства і кожної свідомої одиниці. Тільки повне зрозуміння потреби нового природного українського культурного життя і відповідні громадські програми, які поставлять стимулювання сучасної культурної творчості на перший план діяння, можуть запевнити існування і позитивний розвиток українського суспільства в діаспорі й української культури взагалі.

Основні поняття

1. Культура — це зміст і спосіб життя даної людини чи даного народу. Це специфічна людська духовність і темперамент висловлені у: а) щоденному житті кожної людини — її релігія, ідеали, думки, дії, поведінка, розваги, устаткування, одежа, зачіска, їжа тощо; б) творах одиниць, які дають напрям цьому щоденному життю — це філософія, література, архітектура, театр, фільм, музика, образотворче мистецтво, наукові й технічні винаходи, політичні, суспільні й економічні системи тощо.

2. Треба знати різницю між "творчою культурою", історичною культурою, фолкльором і наукою: а) творча культура — це індивідуальні твори і спосіб життя, які відповідають

обставинам і потребам сучасності; б) історична культура — це колишня творча культура, яка відповідала обставинам і потребам минулого; в) фолклор — це один з аспектів історичної культури, який через нескладність анонімних творів був легкий до наслідування і через те став природною частиною щоденного життя широкого загалу аграрного суспільства; г) наука — це діяльність, яка досліджує, аналізує, інтерпретує і класифікує історичну й недавню творчу культуру.

3. Історична культура, фолклор і наука є тільки підставою творчої культури і не можуть її заступити.

4. Рівень культури даного народу залежить від інтенсивності і якості його творчої культури.

5. Якість культури полягає, в основному, в трьох критеріях: а) доречності й глибини твору чи дії — **актуальність змісту**; б) оригінальності й природності вислову — **сучасність стилю**; в) абсолютності і консеквентності мистецьких принципів — **досконалість форми**.

6. Тільки твори і дії, які задовольняють **всі три** вищеподані критерії — які є і актуальні змістом, і сучасні стилем, і досконалі формою — зачисляються до великих висловів культури. Кількість таких творів і подій в історичній культурі свідчить про вартість і духову силу **минувшини** даного народу.

Кількість таких творів і дій в сучасній творчій культурі (а не сліпе наслідування минулого, чи псевдо-сучасне шарланство) свідчить про **сучасну** вартість і духову силу даного народу.

7. Культуру творять: а) творці — Богом обдаровані і професійно вишколені одиниці, які родять нові ідеї і нові форми вислову чи дії; б) суспільні провідники, публіцисти, виховники й меценати, які розуміють політичну, суспільну і особисту вартість творчої культури і впроваджують її в життя загалу.

Ні без одних, ні без других розвиток культури — не правдоподібний.

8. Не кожна людина, яка має загальну професійну освіту, є автоматично творцем, і вибір фахівців до творчої суспільної праці мусить бути відповідальний і оснований на культурних і професійних, а не партійних чи особистих критеріях. Тому правильне зрозуміння сучасних культурних процесів і високий

особистий культурний рівень суспільних провідників — необхідні для розбудови високоякісної творчої культури.

9. Провідні культури другої половини 20-го століття — так, як і всі великі історичні культури — це в першу чергу урбаністичні культури, які, завдяки сучасним засобам комунікації, охоплюють в короткому часі найбільш віддалені місцевості країн чи світу.

10. Великі народи світу мають — залежно від специфічних географічних чи суспільних обставин місця поселення — ряд унікальних, повновартісних варіантів своєї культури (нпр., андалузійська, кастилійська, галиційська, мексиканська, перуанська чи аргентинська, це еспанські культури). Подібно, поруч з відомими варіантами української культури (нпр., придніпрянська, галицька, волинська, карпатська чи слобожанська), можуть і повинні постати унікальні, повновартісні діяспорні варіанти української культури.

Суспільно-політичні аспекти

1. Поруч з біологічним існуванням, культура є основою людського життя. Тому свободу культурної творчості можна вважати за головну ціль політичної незалежності народів.

2. В спільноті народів світу ціниться і поважається народи, які проявляють найбільш досконалу творчу культуру. Тому навіть найсильніші мілітарно й економічно держави присвячують велику увагу розвитку творчої культури.

3. Діяспорна Україна має необмежену свободу культурної діяльності. Тому вона має обов'язок перед усім українським народом розвинути її до найвищого творчого рівня.

4. Діяспорна Україна не має основних бюджетних зобов'язань державних народів — військо, торгівля, індустрія, транспорт тощо. Тому вона повинна присвятити велику частину громадського бюджету на розбудову творчої культури.

5. Діяспорна Україна не має мілітарної та економічної сили, не має матеріальних ресурсів державних народів, але має великий невикористаний ресурс — творчі одиниці, які могли б принести всьому українському народові признання і силу в світі. Тому вона повинна присвятити всю увагу на використання цього природного багатства.

6. Діяспорна Україна не має навіть тягару основного професійного формування творчих одиниць, бо вони мають наго-

ду користуватися найліпшими навчальними інститутами країн поселення, які відкривають і фінансово та морально підтримують правдивий творчий талант. Вона мусить тільки створити для них можливість свобідної **української** професійної діяльності, щоб через їх праці піднести українську культуру до світового рівня.

7. Діаспорна Україна не має права хвалитися як “українськими” тими визначними одиницями, яким вона не дає можливості творчої праці у своєму середовищі. Культурні твори і дії можна тільки тоді вважати за частину української культури, якщо вони створені для українців і вживані українцями.

Проблема

В Діаспорній Україні є ряд визначних творчих одиниць, однак, з кількома винятками, немає великих провідників, ідеологів, меценатів, виховників, критиків і публіцистів, які правильно розуміли б політичну і суспільну ролі творчої культури і хотіли б використати цей готовий людський ресурс для її розбудови. Тому:

- поняття творчої культури в сучасній українській діаспорній ідеології і політиці не існує;

- поняття “культури” обмежене до бібліотек і музеїв, фолклорних виставок і концертів, поминальних академій і пасивного вивчення історичних фактів і мови;

- правдиво творчі нові українські праці поборюються або ігноруються;

- більшість правдивотворчих одиниць відкинена поза межі організованого життя і творить для не-українського суспільства;

- на правдиво культурне виховання молоді покладається мало ваги;

- загальний культурний рівень українського суспільства низький;

- високоякісна творча українська культура майже не існує;

- більшість молодого українського суспільства живе духово і фізично не-українськими культурами.

Завдання

1. Дати відповідь на основне питання: — “що значить бути діаспорним українцем у кожному аспекті щоденного життя?” — створити нову, актуальну, урбаністичну діаспорну українську культуру, яка б служила, як стимул, підстава і структура українського існування в світі.

2. Переконати керівні органи Діаспорної України про важливість цього завдання і про konieczність їх ініціативи у розбудові нової діаспорної культури.

3. Встановити програми дослідів і проектів актуального змісту та сучасної й досконалої форми вислову в усіх аспектах індивідуальної й масової української культури (в літературі, мистецтві, архітектурі, побуті, громадських установах тощо).

4. Притягнути до цих програм всі українські творчі одиниці, більшість яких через байдужість організованого суспільства, стоїть поза його межами. Вони **єдині**, які своїми ідеями й творами можуть вказати на новий, творчий динамічний спосіб українського життя.

5. Піднести культурний рівень українського загалу через заохоту до участі у вартісних сучасних світових культурних процесах і цим запевнити автоматичний розвиток нової високоякісної української культури.

ПРОГРАМИ

Установи

Церкви, СКВУ, крайові і місцеві громадські, ідеологічні, фахові, молодечі та інші організації мають основний обов'язок і найбільшу можливість розбудувати українську діаспорну культуру через:

1. Установлення річних зустрічей — “симпозіумів” — визначних творчих одиниць (від найстарших до наймолодших) для свобідної виміни думок на тему можливостей і напрямних розбудови творчого культурного життя. Проводи установ, виховники, преса і загал повинні брати участь як слухачі у цих зустрічах.

2. Створення повноправних референтур, присвячених виключно стимулюванню і пропагуванню нової творчості при помочі наступних і подібних програм: а) замовлювання нових,

тільки високоякісних творів на особливі громадські потреби — церковна і святкова музика, виставкові павільйони, стінописи, різьби, поеми тощо; б) ініціювання і фінансова підтримка високоякісних авангардних проєктів сучасної української творчості в різних жанрах: повість, фільм, драма, опера, балет, вокальна та інструментальна музика, різьба, стінопис, популярні пісні, танцювальна музика, громадська і домашня архітектура, планування житлових кварталів та осель, умеблювання, декорація, посуд, одяг, зачіска, товариські форми тощо; в) влаштування фестивалів, концертів, виставок, конференцій, товариських зустрічей, балів тощо для популяризування і введення у щоденний вжиток цих проєктів.

3. Більш корисне використання громадських бюджетів через впровадження високої культурної якості в уже прийнятну діяльність:

а) архітектура церков, шкіл, громадських домів, осель і їх розпланування та мистецьке устаткування повинні бути найвищої якості; — дотепер, за малими винятками, мільйони громадських доларів видано на культурно безвартісні будівлі;

б) церковні відправи, музичні, театральні, балетні, образотворчі імпрези, фільмові, телевізійні й радіопрограми, товариські зустрічі й забори повинні послуговуватися найбільш вартісними сучасними творами і найкращими виконавцями; — дотепер, через брак зрівноваженої критичної оцінки багато громадського гроша видано на культурно маловартісні імпрези, якими розчаровано тисячі критичної української молоді;

в) видавнича діяльність повинна зосереджуватися на найбільш вартісних, актуальних творах, які вказують на нові можливості природного і творчого українського життя в діаспорі; — дотепер видано багато культурно маловартісних, неактуальних і тому нечитаних книжок.

4. Перекинення громадських фондів з проєктів, які можуть бути фінансовані державними чи інституційними бюджетами країн поселення (напр., відділи українознавства при університетах або стипендії на загальні студії) на проєкти, присвячені виключно розбудові творчої культури: а) створення інститутів експериментальної української творчості різних жанрів; б) призначення принайменше 50% всіх українських стипендій для заслужених вже творців або завансованих студентів на проєкти нової української творчості.

5. Плывову географічну концентрацію основних, навіть конкуруючих установ — церкви, бібліотеки, музеї, домівки, інститути, школи, клуби, кредитівки, професійні бюро, ресторани, крамниці тощо — близько загальних міських центрів для легкого неформального контакту українців усіх діляниць даної місцевості і для сильної високоякісної фізичної репрезентації українства у найважливіших центрах великих чи менших міст.

Преса

Преса, як найсильніший український середник комунікації і пропаганди, може відіграти ключеву роллю в поширюванні поняття творчого культурного життя через:

1. Зрівноважене віддзеркалення повної **сучасної** української дійсності під ясними окремими рубриками: Україна — Діаспорна Україна; українське середовище — чуже середовище; політика — наука — творчість — побут — спорт; проблема — проєкти — осяги — програми; фахівці — студенти — юнаки — діти.

2. Місячне видання спеціального бюлетеню в українській і англійській (чи іншій) мовах, у графічно високоякісному форматі з підкресленням діаспорних осягів і проєктів, включно з календарем подій всіх більших центрів Діаспорної України. — Цей бюлетень повинен бути пересиланий безплатно передплатникам всіх українських газет і журналів, церквам, студентам і визначним особам українського і не українського роду. Перебираючи його видання ротаційно, кожна українська газета у Північній Америці мусіла б його видавати приблизно тільки раз у рік.

Школа

Школа як перша громадська установа в житті молоді людини повинна дати підставу до творчого культурного життя через:

1. Навчання українознавства, яке починається знанням сучасності в діаспорі й Україні. — Зрозуміння сучасних проблем і осягів у всіх ділянках українського життя дасть заохоту до активної участі в громадському житті. Воно також збудить природне зацікавлення історією як процесом, що провадить до сучасності. Новітня історія більш актуальна, ніж старинна, —

тому історії треба навчати ретроспективно — від сучасності до давнини.

2. Звернення особливої уваги на сучасні культурні процеси:

а) спільна участь в концертах, виставах, фільмах, театрі тощо;

б) вживання вартісних сучасних літературних, фільмових, музичних, танцювальних і інших творів в нормальних шкільних заняттях.

Товариства

Сильні крайові професійні чи подібні товариства, а особливо жіночі організації можуть причинитися у великій мірі до поживлення культуротворчої діяльності у більших містах континенту через:

1. Встановлення скоординованих регулярних циклів імпрез малого формату — сольові і камерні концерти, мистецькі виставки, авторські вечори тощо.

2. Високоякісне оформлення даного українського приміщення й набуття відповідних інструментів для цих імпрез. — Організування однієї імпрези в одному місті вимагає великого вкладу енергії і виявляється часто штучним почином. Заангажування цих самих виконавців для ряду міст, замовлення приміщення, перепродаж абонаментових квитків на цілий сезон, встановлення цих самих днів в тиждень вимагає не багато більше праці, але з десятикратним успіхом. У висліді, такі імпрези можуть стати природною і регулярною частиною товариського життя певної групи громадян, дати мистцям відчуття живий зв'язок з українським суспільством і показати серйозність української культурної праці не українським співгромадянам.

Меценати

Заможні одиниці з відповідним розумінням культурних якостей можуть причинитися до загального культурного розвитку або навіть до створення нових культурних напрямків через:

1. Замовлювання високоякісних нових творів для власної потреби.

2. Фінансування високоякісних нових проєктів для громадського вжитку. — Дотепер українська творча меценатська

діяльність обмежувалася до закуплення поодиноких вже готових творів українських образотворчих мистців. Цим можна пояснити відносно високий рівень і живу активність сучасного українського образотворчого мистецтва. Однак за винятком портретів і екслібрисів немає, мабуть, індивідуальних замовлень для особистих чи громадських потреб на оригінальні авангардні українські твори, як нпр., стінопис, фільми, драми, музичні композиції, хатня архітектура, домашнє устаткування, святкова одежа тощо. Беручи під увагу велику кількість можливих одиниць у Діаспорній Україні, відважна, але критична ініціатива у цьому напрямі могла б причинитися до великого розцвіту української творчості. — Висококультурні купці Флоренції стали співтворцями культури Ренесансу через таку саме діяльність.

Загал

Кожний українець і українка є автоматично співтворцями української культури через сам факт життя. Історичні культури вони не можуть змінити, але якість сучасної творчої культури, на підставі якої світ судить народи, вони можуть піднести до високого рівня через:

1. Піднесення особистого рівня культури плекання і вживанням (не тільки “знанням”) одного або більше жанрів світової й української культури в їх історичних і сучасних формах — література, музика, театр, фільм, архітектура, образотворче мистецтво, балет тощо.

2. Вимагання і вживання високоякісних сучасних українських творів у всіх аспектах особистого і громадського щоденного життя.

Висновки:

Мати культуру це не значить лише: — “мати” бібліотеки і музеї; — “знати” мову й історію; — “бути” раз в місяць на поминальній академії чи фолкльорному концерті.

Якщо щоденне життя кожного українця не буде сповнене актуальними сучасними високоякісними **українськими** ідеями, розвагами, музикою, довкіллям, формами вислову і поведінки, які вносять нові вартості в культуру всього людства, тоді українці не можуть уважати себе культурним народом, і окреме українське існування в світі не має оправдання.

АСПЕКТИ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ В КАНАДІ

Є старинна казка про мұшлю, яку море викинуло на піськове побережжя. Багато людей бачило її, як і сотні інших мұшель на березі, пройшло повз неї, не цікавлячись нею. Вкінці одна людина підняла її, відкрила — й з нехиттю відкинула: всередині було напів-зігниле тіло м'якуна-стриці, на якому жились комахи й хробачки. Але по якомусь часі прийшла інша людина, яка пошукала всередині мұшлі й найшла там прекрасну дорогоцінну перлу. Саму мұшлю вона викинула назад в море, де хвилі розбили ракушку (черепашку) об каміня на менші й менші куски. Вкінці з тих кусків, як і з кусків інших мұшель, витворився пісок, з якого хвилі моря збудували нове побережжя-пляжу, на якій могли лежати літники й загоряти на сонці.

Яка була правдива суть цієї мұшлі? Кожний бачив її по своєму: одні бачили лиш прозаїчну ракушку, як безліч інших. Інший бачив у ній гниль, на якій жились хробаки. Ще інший бачив у ній колись безцінної перли. Який аспект правдивий? Який найважливіший? Який найбільш корисний: чи вдоволення вартісною перлою, чи сирівець на будову побережжя, чи врешті пожива для безлічі комашок і інших тварин? Чи й можна порівнювати? Як і кожний інший факт життя, мұшля мала безліч аспектів, кожний з них так само дійсний, кожний так само важний, кожний так само правдивий. А вартість? Хто може про це судити?

Такі думки насуваються, коли читати і порівнювати ряд книжок, які появились останніми часами про українських поселенців в Канаді. Більшість з них ¹⁾, ²⁾, ³⁾, ⁴⁾, ⁵⁾, ⁶⁾, ⁷⁾, це більш чи менш вдалі описи: статистичні дані, списки імен і назв, компіляції фактів, даних, чисел — одним словом сухі, хоч часом цікаво ілюстровані, але поверховні підручники, які вартісні для майбутніх істориків, але по суті передають нам лиш зовнішній погляд на справу — як тих людей, що бачили зачинені мұшлі на пляжі, не рухаючи їх.

Але останніми часами появились дві перецікаві книжки, які не обмежились лиш таким "науковим" підходом до справи, а "відкрили ракушку й найшли в ній інші аспекти реальности. Одна з цих книг — "Всі діти баби" Мирни Косташ⁸⁾ — найшла

там зігните тіло нашого суспільного життя, на якому наживаються англо-сакси й інші етнічні групи Канади. Друга ж книжка — "Більші за королів" Зоні Кейван і Мартина Коулс⁹⁾ — найшла в мұшлі дорогоцінну перлину людської відваги, нескороної душі.

Не буду тут писати про ці перші книжки, які створять пісок історії, а зупинюсь коротко над останніми двома, бо вони свіжі й незвичайні і дають глибокий вгляд в проблеми етнічної групи, кинуті в море чужого світу. Обидві ці книжки описують головню переживання першої, економічно-мотивованої еміграції українців в Канаду, а не пізніші, більш освічені політично-мотивовані хвилі поселенців. Обидві в живих деталях малюють бідних, переважно неписьменних втікачів від нужди й переслідувань, які покинули рідну землю з мрією, щоб знайти для своїх дітей обіцяний край — Канаду, який показався такий же повний нужди й визискування людськими паразитами.

Але ж тут подібність між цими двома книжками кінчається. Мирна Косташ, українка третього покоління, нащадок перших поселенців, "вибилась в люди" й бачить в українському суспільстві — чи то націоналістичному, чи марксистському — лиш зігниле тіло незрозумілої їй етнічної групи, від якої вона старається за всяку ціну втекти, але немає куди. Хоч як вона старається відмежуватися від своєї етнічної групи, то з кожного рядка її книги так і відчувається, що вона туди належить, а не до якоїсь іншої групи; куди ж вона могла б належати, хто її хотів би? Так і чується цей її патетичний крик.

З українською групою вона споріднена кровно, але стоїть від неї осторонь. Вона бачить в ній все, що найгірше, найбільчисте: її обмеженість, малокультурність, провінційність, відсталість, а найважливіше: її німе сприймання долі, її рабське підкорення чужим визискувачам. І вона кричить, як Іван Франко¹⁰⁾:

"Народе мій замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорозжі,
Людським презирством наче струпом вкритий!

Твоїм будучим душу я тривожу.
Від сорому, який нащадків пізних
Палитиме, заснути я не можу.

Невже тобі на таблицях залізних
Записано в сусідів бути гноєм,
Тяглом у поїздах їх бистроїздних?"

Деякі з наших рецензентів цієї книжки брали Мирні Косташ за зле ці її думки, вважаючи, що вона "зрадниця" своєї етнічної групи, свого минулого. Я ж бачу в її рядках зовсім щось інше: бачу цей Франків біль, зроджений із глибокого прив'язання, глибокої — хоч може й несвідомої — любови до своєї етнічної спадщини. Якщо б п. Косташ не мала таких глибоких почувань до своєї Баби — етнічної групи, то чи писала б вона з таким болем, з таким жалем, з такими слізьми на очах про добачені хиби її?

Ні, п. Косташ є в дійсності глибоко прив'язана до свого батьківського народу. А при тому вона така патетична! Вона так хотіла б справді належати до тієї групи, куди кличе її зов крові, але свідомо, що вона — через збіг обставин і в наслідку минулих життєвих рішень — туди не належить. Не належить вона й до ніякої іншої групи, де її й не прийняли б. І не належить вона нікуди. І як маленька дівчинка вона плаче й репетує, щоб звернути на себе увагу, щоб може таким чином її етнічне суспільство запримітило її, і — може прийняло.

Виглядає, що це їй вдалось. Її книжку українці широко читали, її дискутували, п. Косташ запрошували до себе з доповідями... Виходить, наша громада не така вже то замкнена й нетолерантна, як Мирна Косташ думала. Виходить наше суспільство багато більш дозріле, як може це виглядати людині, яка є поза його рамками. Маю надію, що п. Косташ відкриє й інші скарби української душі й вартості української культури, які були їй незнані. І маю надію, що найде вона собі місце у нашому суспільстві і відкриє й інші аспекти його, які зроблять її гордою за своє походження. Бо ж так жалко дивитись на людину, яка стидається свого походження, а тим самим стидається самої себе.

Однак, не можна не зупинитись над думками Мирни Косташ. Адже так, як вона, думає багато інших наших молодих людей, чи в Канаді, чи в Америці, чи в кожній іншій країні нашого поселення. Її думки відбиваються луною в думках моїх учнів у школі українознавства, в думках пластунів мого куреня, в думках моїх власних дітей. Вони бачать, за-

часто бачать негативні прояви нашої громади, порівнюють їх із блискучими досягненнями інших етнічних груп і витворюють в собі комплекси меншевартості із свого походження.

Бо ж, ніде правди діти, тих проявів є чимало. Примітивізм наших академій, інших імпрез, сварні й партійщина в громаді, низький рівень деяких наших видань... чи треба вичисляти більше? Та й національне виховання, яке ми даємо нашим дітям в школах українознавства чи молодечих організаціях часто підсилює комплекси меншевартості.

З цим треба боротися двома шляхами: поперше показати молоді, що в порівнянні з іншими національними групами ми зовсім не позаду. Правда, ми маємо свої хиби — але мають їх і інші народи. Порівняймо плюси з плюсами, а мінуси з мінусами й ми зовсім так зле не виглядатимемо. Такі великі нації, як Англія, Франція чи Америка також продукують багато культурного барахла, не кращого за наше власне. І в кожній країні знайдемо обмеженість, відсталість, провінційність, глупоту. На ці речі ми патенту не маємо. А партійну розсвареність мають і канадці, і жидаї, і кожний інший політично зрілий нарід.

Важливо поставити це все в перспективі. Бож поміж недоліками й негативами ми можемо похвалитись і неабиякими успіхами й досягненнями, які доцінює і вживає цілий світ. Я не говорю лиш про **народні** вартості: писанки, вишивки, гопак, вареники. Це важливі надбання українського духа чи побуту, але вони не конечно промовляють до всіх. Не мали вони впливу на Мирну Косташ, яка будь-що-будь щойно втекла із села, а ми тут хочемо їй заімпонувати надбаннями сільської культури. Але поза селом є ще багато України. Чи знає п. Косташ про модерні скульптури Архипенка, чи про майстерність бароккових іконостасів, чи про містерії візантійських українських ікон? Чи познайомилася вона зі середньовічним багатоголоссям чи творами українських музичних авангардистів? Чи знає вона, що зробили для добра людства такі науковці, як Данило Заболотний, Евпраксія Мстиславівна, Микола Кибальчич, Маклуха-Маклай, Остроградський, Тимошенко, Корольов, Потебня і сотні інших? Чи знає вона взагалі щось про українську науку, філософію, мистецтво, музику, театр, архітектуру, літературу?

Чи знають про це наші вихованки?